

Kabul edildi

A. M. Karapınar

M. Karapınar

A. Karapınar

AHMET MİZHAT EFENDİNİN

LETAİF-İ HİVAYATI

MEZUNİYET TEZİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ TÜRKOLOJİ ŞUBESİ

5022 VILDAN ACUNER

1950-1951

İ Ç İ N D E K İ L E R

Önsöz

Eserlerin tam listesi

- 1- Hikâyelerin tetkiki 1 - 47
II- Tetkik edilen hikâyelerde ileri sürülen fikirler : 48 - 58

Roman hakkında

Evlenmeye ait fikirler

Kadın terbiyesi

Asalet hakkında

Düşmüş kadınlar hakkında

Musiki

Kaza ve Kader

Saadet

İşsizlik

Paris Sosyetesini

Gazetecilik

Şiir hakkında

Çingeneler hakkında

Çerkezler hakkında

III- Uslûb :

59 - 68

Ahmet Mithat efendinin lisanı

Konuşmalar

Darbimesellerden çesitler

Realist tasvirler

Romantik tasvirler

Heyecanlı ifadeler

Psikolojik tahliller

Ö N S Ö Z

1844 - 1912 tarihleri arasında yaşamış olan Ahmet Mithat efendi edebî faaliyeti itibarile tanzimat devresine girer. Roman, hikâye ,makale, tenkit, ilmî, felsefî yazılar gibi her sahada yazı yazmıştır.

Ahmet Mithat efendinin romancılığı hakkında Mustafa Nihat Özönün "Türkçede Roman" ından başka hiç bir esere rastlamadık. Ayrıca aynı muharrir Yeniçeriler hikâyesini bastırmıştır.

Letaif-i Rivayat ise şimdiye kadar mustakil bir tetkik mevzuu olmamıştır.

Bu tezde Ahmet Mithat efendinin 1870 - 1895 seneleri arasında Letaif-i Rivayat adıyla fasılalarla neşrettiği 28 hikâye tetkik edildi. Tetkik esnasında hikâyeler esas tutuldu. Muharririn ele aldığı mevzular, temas ettiği içtimai fikirler, yarattığı tipler, müdafaa ettiği tezler ve üslûbu incelendi . Neticede Ahmet Mithat efendinin hikâyelerinin umumî karakteri tesbit edildi.

Bu hususta çalışmalarında fikirlerinden istifade ettiğim hocalarıma burada teşekkürü bir borç bilirim.

BU TEZDE TETKİK EDİLMİŞ OLAN
ESERLERİN TAM LİSTESİ

<u>ESERLERİN İSMİ</u>	<u>TABI TARİHLERİ</u>
1- Suizan - Esaret	1870
2- Gençlik- Teehhül	1870
3- Felsefe-i Zenan	1870
4- Gönül, Mihnetkeşan	1870
5- Firkat	1870
6- Yenigeriler	1871
7- Ölüm Allahın Emri	1873
8- Bir Gerçek Hikâye , Fitnekâr	1876
9- Nasip, Bekârlık Sultanlık mı dedin ?	1877
10- Bahtiyarlık	1884
11- Cinli Han	1884
12- Obur	1884
13- Bir Tövbekâr	1884
14- Çingene	1886
15- Çifte İntikam	1886
16- Para	1886
17- Kısmetinde olanın Kaşığında çıkar	1886
18- Diplomalı Kız	1889
19- Dolaptan Temaşa	1889
20- İki Hudakâr	1894
21- Emanetçi Sıtkı	1894
22- Cankurtaranlar	1894
23- Bir Acibe-i Saydiye	1894
24- Ana Kız	1895

I

II HİKÂYELERİN TEŞKİKİ

LETÂİF-İ RÎVAYET SERİSİNE DAHİL
HİKÂYELERİN MEVZULARINA GÖRE
TASNİFİ ve TETKİKİ

Ahmet Mithat efendinin Letâif-i rivayat adı altında 1870-1895 seneleri arasında, 25 sene gibi uzun bir zaman zarfında neşrettiği hikâyeler 25 cüz ve 28 hikâyeden ibarettir.

Zamanında çok rağbet gören ,hatta aralarında dört kere basılanlara bulunan bu hikâyelerden 20 si mevzuunu yerli hayatımızdan almış, geri kalan 8 i ise Fransızcadan tercüme edilmiştir. Fakat bunlara tercüme diyemeyeceğimiz gibi, adapte bile sayamayız. Çünkü Ahmet Mithat efendi ya herhangi bir Fransız gazetesinde okuduğu bir fıkrayı kendisi tarafından yazılmışcasına genişletmiş, koca bir hikâye vücûde getirmiştir. Yahut bir romanın paragraflarından birinden faydalanmış, fakat o kadar değiştirmiştir ki asliyle hemen hemen hiç bir alâkası kalmamıştır. Bu hikâyelerinde Avrupalıların ahlâk , adet ve yaşayışlarının tenkidini yapar.

Mahallî hayatımızdan alınan içtimaî realiteleri aksettiren diğer hikâyelerine gelince :

Bunların ekserisi aşk hikâyeleridir diyebiliriz. Aksi tesadüflerin , kötü insanların, örf ve âdetlerin ,batıl itikadların tesiriyle arızalara uğrayan , ekseriya kötülerin cezalanması, faziletin galebesi ,sevenlerin kavuşması ile neticelenen aşk maceralarıdır. Aşk hikâyelerinin bir kısmında esaret mevzuu ele alınmıştır. Bazen her iki kahraman esirdir. Bazen yalnız biri esirdir. Bazı hikâyelerinde aynı şahsı seven iki kişi vardır. Yahut komşu çocukları birbirini sever. Veyahut içtimaî seviyeleri aynı olmıyan iki kişinin cemiyet ve aile tarafından tasvib edilmeyen aşkları ele alınmıştır. Şu halde aşk hikâyelerini de birkaç kısma ayırabiliriz:

ESARET HİKÂYELERİ

O zaman esirlik müessesesi içtimaî hayatımızda mühim bir yer tutu-

yordu. Küçük yaşta ailesinden koparılarak pazarlarda dolandırılan bir mal gibi elden ele gezen, para mukabilinde her türlü felâkete atılabilen bu kim-sesiz çocuklar devrin hikâyecilerinin dikkatini çekmiştir. Mithat efendi de bizzat tanıdığı esaret mefhumunu hikâyelerinde ele alır.

Esarete ait hikâyeler şunlardır :

Esaret , Ölüm Allahın emri , Firkat .

Şimdi bu hikâyelerin tetkikine geçelim:

ESARET

Letâif-i rivayat serisinin ilk cüzünün ikinci hikâyesidir. İstanbul-da kırk anbar matbaasında basılmıştır. Tetkik ettiğimiz nüsha dördüncü tabıdır. Tarihi 1315 dir. 60 sahifelik bir hikâyedir. Ebadı 12X17 dir. ?

İki esir gencin aşk macerasıdır.

Zeynel Bey, hali vakti yerinde bir adamdır. Konağında iki esir büyüt-müştür. Bunlardan biri kız diğeri erkektir. Beraber büyüyen bu iki esir çocuk birbirlerini sevmeğe başlarlar. Fakat esir olmaları , hislerini Zeynel Beye açmalarına manidir. Diğer taraftan Zeynel Bey de Fitnata hayrandır. Za-man zaman onu nikâhına almayı bile düşünür . Bir tesadüf , Zeynel Beye Fit-natla Fatının birbirlerini sevdiklerini öğrenir. İyi kalpli ve esaretin a-leyhinde bir adam olan Zeynel Bey iki gencin aşkına mani olmıya çalışmaz. On-ları evlendirir.

Hayatlarından son derece memnun olan Fitnatla Fatın, evlendikleri gece birbirlerine ailelerinden , köylerinden bahsederler. İşte ozaman müthiş bir hakikatle karşılaşırılar: Fitnatla Fatın kardeştir. Kafkasyadan getirilerek ayrı ayrı satılmışlardır. Tek kurtuluş çaresi olarak intihar etmeyi düşünür-ler . Zeynel Beye bir mektup yazarak hayatlarına nihayet verirler .

ŞAHISLAR

Bu hikâyede muharrir kahramanların portâelerini gizmiyor.ş

Zeynel Bey : Muharrir Zeynel Beyi, zengin ve karakterli bir insan ola-rak tanıtıyor . Esaret müessesesinin aleyhindedir.

Fitnat : 8-9 yaşlarında konağa gelmiştir. Ahmet Mithat efendi söy

le anlatıyor : " O endam ,o suret yani kâkûl usuliyle fakat daha uzunca bir suretle kesip kâfuri omuzlarına doğru gelişi güzel dalgalandırırvermiş olduğu gisuy-u zerrini, ihtimalki diğerlerinde dahi bulunsun ve tahrirli mavice gözlerinin letafet-i rengine mümkün ki en makbul firuzeler rekabet edebilsin. Musavver tabiat bütün vücudunun ve betahsis vechin rengini taklit için beyaz ile pembenin ortasını bir daha bulabilsin. Buna yakışık aldırabilecek nezakette bir vücüt daha tedarik ederek onu bu surete koyabilsin " 1

Fatin : Konağa küçük yaşta getirilmiştir. Esir olmaktan çok ızdırap duymaktadır. Hürriyetine sahip bir hayvan olmayı bile tercih etmektedir:"Şuna hayıf et ve de ki dünyaya böyle insan gelip de hürriyet-i şahsiyemizi gasp ettireceğimize keşke sayır neviden bir hayvan geleydik. Ah ey Fitnat bu da boş fikir . Bu da nakıs mütalea tabiatın hür olarak yaratmış olduğu senin ve benim beş on kuruş medar-ı tahsil almak üzere sevgili hürriyetimizi gasp eden o edani insanların zulüm ve denaetleri yalnız bu mudur zannediyorsun? Sanki hayvan olaydık hürriyet-i hayvaniyemizi muhafaza edebilir miydik? " 2 der.

Diğer bir esaret hikâyesi :

ÖLÜM ALLAHIN EMRİ

Letâif-i rivayat serisinin 8 inci cüzüdür. İstanbulda 1290 senesinde Maarif nezaretinin ruhsatı ile Hoco Pulo hanında 13 numaralı matbada basılmıştır. 106 sahifedir .

Bir esir kızın sahibinin yeğeni ile olan aşk macerasını anlatır.

Vaka , Eyüpte ensesi yamalı Mustafa Paşanın konağında geçer . Konakta oturan paşanın yeğeni okumuş yazmış bir gençtir. Konaktaki cariyelerin tahsili ile de alâkadedir. Bu münasebetler esnasında cariyelerden Sinesaf-a aşık olur . Sinesaf da Sitkiyi çok sevmesine rağmen birbirlerine hislerini ihtar edemezler . İşi güçleştiren bir mesele kâhya kadın benicenin Sitkiya olan aşkıdır. Sitkidan yüz bulamıyan fettan kadın gayesine vasıl olabilmek için çareler aramaktadır. Önce Sitkiyi kendisine aşık edebilmek için bütün maharet ve kadınlığını kullanırsa da Sitkidan ancak bir anne muamele ve hürmeti görür. Bukadar lâkayd olan Sitkinin olsa olsa bir başkasına aşık ola-

1. Esaret Sa. 60

2. Esaret Sa. 74

bileceğini düşünen Behicenin aklına Sinesaf gelir. Ona dost gibi yaklaşır. Uydurma aşk hikâyeleri anlatarak aşkını körükler . Nihayet iki sevgili beraber buldukları esnada odalarına girer ve elinden gelen her yardımı yapacağını söyler . Bir taraftan Mustafa Paşaya Sinesafın kendisini çok sevdiğini, odalık alması için duğa ettiğini anlatır. Diğer taraftan da hanıma ve öteki cariyelere Paşanın en çok Sinesafı sevdiğini, kimsenin yüzüne bakmayıp onu alacağını söyleyerek konağı Sinesaf aleyhine çevirir, satılmasını temine çalışır .

Nihayet muvaffak olur . Sinesaf satılığa çıkarılır . fakat satın alan Behicedir. Kıza kendisini Sıtkıya kavuşturacağını söyler. Bir gün Sıtkıyı eve getirir ve itirafta bulunur. Kendisini delice sevdiğini şimdi imamı çağırıp nikâhını kıydıracağını ancak Sinesaf kendisini ortaklığa kabul ettiği halde visallerini sağlayacağını anlatır. Yoksa Sinesafı Paşaya tekrar teslim edeceğini söyler. Sinesaf ortaklığı , Sıtkı da kavuşmak bahasına da olsa Sinesafa ihaneti kabul etmez. Benice Sinesafı konağa iade eder. Sıtkı da konaktan ayrılmaya mecbur olur . Behice kötülüklerine devam etmektedir . Sıtkıya Sinesafın kendisini zehirlediği haberini yollar. Sinesafa da Sıtkının intihar ettiğini söyler . Birbirlerine " ölüm var ayrılık yok . "Ölüm Allahın emri" diye söz veren sevgililer birer mektup bırakarak sevgililerinin mezarları üzerinde can vermeye karar verirler. Talih onları mezarlıkta karşılaştırır. Birbirlerini bulan iki genç Paşaya bir mektup yazarak bir daha ayrılmamak üzere kavuşmuşlardır .

Bu esnada Sinesafın vasiyetnamesi ele geçmiş Paşa meseleyi araştırmaktadır. Yakılması için Sinesafın ahçıya verdiği mektuplar durumu açıklar .Paşa iki gencin sadetine mani olduğu için mahsun, Behiceye kızgındır. Behice de kaldığı müşkül vaziyet karşısında konaktan kaçar. Bursadan Paşaya hadisenin iç yüzünü bütün teferuatı ile anlatan bir mektup gönderir.

ŞAHISLAR

Ensesi yamalı kanlı Mustafa Paşa : Aydınlıdır. Binbaşı iken Nizip muharebesinde terfi etmiştir.

Sıtkı : Paşanın hemşiresinin oğludur. Kimsesizdir. İzmir medreselerinde tahsil etmiştir. Ahmet Mithat efendi şöyle tasvir ediyor: "Sıtkının cemalini tarif edecek bir muharrir kusur bulacak bir yerini bulamaz .Bir adamda lewendane boy, balıketi vücüt, beyaz ten, pembe pembe yanaklar ,gür ve basık kaşlar, iri ve kara gözler, kaşlar gibi bıyıklar olduktan sonra kendisini vasfetmek için kifayet etmez de daha ne aranır" 1

sinesaf : " Gayet ağır bağılı sanki 90 yaşına kadar yaşamış da badehu küçülmüş gibi bir tavırlı idi" 2

Esaret mevzuunun işlendiği diğer bir hikaye :

Firkat

Letâif-i rivayatın 4 üncü cüzüdür. Muharririn zatına ait matbaada 1287 de basılmıştır. 162 sahifedir. Elimizdeki nüsha ilk tabıdır.

Memduh, yedi yaşında annesini ve babasını kaybeder. Ata Bey kendisini evlât edinir. İlk tahsiline mahalle mektebinde başlar . İmtihani kazanarak mekteb-i irfana ayrılır. Orada dört yıl süren tahsili sırasında sarf, nahiv, mantık, fıkıh başlangıcı ,farisi gibi o zamanın bütün mekteplerinde öğretilenleri öğrenir. 14 yaşında mektebi bitirince Babiâli matbaa odasına çerağ olur . Fakat okumayı bırakmaz . Bir taraftan da Fransızca öğrenir, kütüphanelere devam eder. Ceride-i havadisın sahibi Çörçülle tanışır . Nihayet gizlice yaptığı gazetecilikten de bıkar. Memduhta bir sergüzeşt arzusu uyanır. Seyahat etmek ister. Kendi kendine Çerkesceyi öğrenir. Ve Çerkezistana gitmeye karar verir . Ata Bey buna önce razı olmaz . Sonradan çaresiz olarak müsaade eder.

Memduh Çerkezistanda Haplikal isimli bir köye iner. Hüsn-ü kabûl görür ve orada yerleşmeye karar verir. Çerkezlerin adap ve adetlerini çok beyyenir . Misafir olduğu Havcir isimli bir köylü Memduhu kendisine evlât edinir. Burada muharrir Çerkezlerin evlât edinme usulunu anlatır. Memduh analığının memesini emince artık onun öz oğlu olmuştur. Havcirin Güşek isimli bir de kızı vardır. Memduhla o da kardeş olur. Fakat Memduh kardeşliğine karşı yavaş yavaş bir sevgi duymaya başlar. Ayrıca evdeki cariye Hacıhan da Memduha

1. Ölüm Allahın emri Sa.

2. Ölüm Allahın emri Sa.

aşıktır. Memduhun babalığı zevcesine bağlı olmakla beraber Hacıhanı da sever Memduh geceleri Guşenin penceresinden odasını gözetlemektedir. Yine bir gece gözetlerken Hacıhan tarafından yakalanır . Hacıhan sevgisini itiraf eder. Memduh aldırılmaz . Gürültüyü duyan Havcir Hacıhanla Memduhun seviştiğini zan eder. Duyduğu kıskançlık Hacıhanın satılmasıyla neticelenir. Bu sırada Guşe gayri muayyen şahıslar tarafından kaçırılmıştır. Memduh aylarca kaçırılanların peşine düşer. Nihayet kardeşliğini bulur. Geceyi bir kırdan geçirirler. Memduh hislerini söyler . Fakat Guşe , kardeş olduklarını iddia ederek kabul etmez . Halbuki Memduh Guşenin de Havcirin öz kızı olmadığını öğrenmiştir. Lâkin kıza bunu bir türlü kabul ettiremez. Bu sırada peşlerine düşen atlılar yakalarlar. Memduh gözlerini açtığı zaman kendisini Hacıhanın kucağında bulur. Yaralanmış ,günlerce baygın yatmıştır. Gösterdiği ihtimamdan Hacıhana minnettar olduğunu, fakat halâ Guşeyi sevdiğini söyler. Cariye nihayetsiz bir teessür içindedir. Memduh iyileşir iyileşmez tekrar sevgilisini aramağa başlar. Bu sefer de karahummaya yakalanır. İki buçuk ay bir balıkçının evinde yatar. Her şeyden ümidini kesmiş bir halde Dersaadete avdeti düşünür. İstanbultan ayrılalı beş sene olmuştur. Ata Bey hayatta değildir. Sevgilisini unutamayan Memduh sokaklarda serseriyani dolabilir. Una deli Memduh derler.

Bu sırada Se Paşa Memduhu himayesine alır. Muntazam bir hayata başlar. Dostları Memduha evlenmesi için ısrar ederler . Fakat razı olmaz. Zira sevgilisini hala unutamamıştır. Bir gün bir Çerkez kız üzerinde durulunca muvaffakat eder.

Evlendikleri gece duvağı kaldıran Memduh Feride diye kendisine verilen kızın, Guşe olduğunu görünce hayretler içinde kalır. Guşe ağlıyarak başından geçenleri anlatır. Kendisini herşeye rağmen kimseye vermediğini , sahiplerinden bu yüzden pekçok kırbaça yediğini, işkence gördüğünü anlatır. Bilerek bu evlenmeye razı olduğunu lakin kardeş oldukları için saadetlerinin devam edemeyeceğini söyler. Hazırladığı zehir şişesini yarıya kadar içer. Geri kalan zehiri de Memduh bitirir. İkisi de bu suretle hayatlarına son vermişlerdir. Garip bir tesadüf olarak evin cariyesi de Hacıhandır.

Vaziyetten hiçbir şey anlamıyan S.Paşaya herşeyi izah eder. Kendisi de akli muvazenesini kaybederek kısa bir zaman sonra ölür.

ŞAHISLAR

Memduh : Öksüz bir çocuktur. Ata Bey okutur ve yetiştirir. Muharrir Memduh hakkında başka bir izahatta bulunmamıştır.

Havcir : Bir Çerkez köylüsüdür. Memduhun ikinci babalıdır."Bu zat Sinnen 35-40 arasında ne genç ne ihtiyar tamam sinn-i kemalde bir adam olup dar-ı dünyada bir kızından başka evladı yoktur. Bu adam ceri ve cesur, vakur, sadık , sabur bir adamdı"1

Hacı Han : Havcirin cariyesidir. Çok güzel bir kızdır. Memduha karşı büyük bir aşk besler. Fakat karşılık göremez . Mithat efendi onu şöyle anlatıyor: "Cariye kirli paslı ama bu pejmurdelik haline bir nevi küsuf demek mümkündür,, 2

Guşe : Havcirin kızıdır. Çerkez adetlerine bağlı ,cahil bir kızdır. Memduhla hakikî kardeş gibi olmadıklarını bir türlü kabul etmez. Muharrir Guşeyi şöyle anlatıyor:

"O boy, o endam, o hüsn, değirmişekşe iri ve kara gözler ,kuyruklu kirpikler,küçük zarif burun , o ağız, gül dudaklar ,tatarsı ve yumru çene .Artık tarif mi istersiniz. Çerkez kızı vesselâm,,3

Ahmet Mithat efendi bazı hikâyelerinde de sosyal sınıflama ,doğuştan gelen asalet fikrini tenkid eder. Terbiyenin bazı karakterler hasıl edebileceğini ,hakir görülen bir tabakadan kıymetli şahıslar yetişebileceği gibi,asil ailelerden caniler ,hırsızlar,ahlâksızlar çıktığını iddia eder. Asalet ve terbiyenin doğuşta aranmasını doğru bulmaz. Hiçbir zaman bir zenciyi beyaz cinsinden değilsiniz diye dava edemezsiniz der. Bu iddialarını ispata çalıştığı üç hikâyesi vardır. Çingene ,gönül , iki hudakâr .

Cemiyette en hakir görülen bir kavim olan Çingeneleri ele alır. Bir Çingeneden ,fevkalâde terbiyeli asil insanların seviyesinde bir insan yetiştirir.

Şimdi bu hikâyelerin tetkikine geçelim:

- 1.Fırkat Sa.
- 2.Fırkat Sa.
- 3.Fırkat Say

ÇİNGENE

Ahmet Mithat efendinin Çingene adı altında neşrettiği bir hikâye Letâif-i rivayat serisinin on beşinci cüzünü teşkil eder. Kırk anbar matbaası neşriyatındandır. Tetkik ettiğimiz kitab eserinin birinci tabıdır. 1304 senesinde basılmıştır. Kitabın ebadı 12x17 dir. 208 sayfadan ibarettir.

Ahmet Mithat efendi yüksek tabakadan bir gencin fakir bir Çingene kızına aşık olarak evlenmek istemesini , zamanın mutaasıp , ananeci görüşü ile karşılaşarak ölüme kadar gidişini ele almıştır.

Hikâyemizin kahramanı Şems Hikmet Mısırla ticaret yaparak zengin olmuş , merhum Nimetullah Beyin oğludur. Babasının bıraktığı servetle geçirmektedir. Bir gün Şems Hikmet Bey birkaç şair,musikişinas ,ressam dostlarıyla zamanın mesire yerlerinden Kağathaneye giderler. Orada Şems Hikmet Ziba adlı harikulade güzel bir Çingene kızına rastlar ve aşık olur. Fakat Ziba ile ızdıvacına imkân yoktur. Ziba bir Çingenedir. Kibar bir bey olan Şems Hikmet Beyin konağına girmesi imkânsızdır. Nihayet Şems Hikmet buna çare bulur. Zibayı terbiye ettirerek, her şeyi öğrettikten sonra evine alacaktır. Bu maksatla Çingene kızını aracılıkla geçinen Düriye hanıma verir.

Bir yıldır istidatlı Çingene kızı her şeyi tam manasile hazmeder. Aldığı musiki derslerinden de çok istifade etmiştir. Artık mahzur ortadan kalkmıştır. Şems Hikmet hiç çekinmeden annesine gelinink diye Zibayı götürebilecektir. Bir yıl evvel Kağıthanede Zibayı görenler takdirden kendilerini alamazlar. Kalnız eniştesile annesi halâ muarızdır. Bir Çingenenin ne kadar terbiye edilse de nihayet çingeneliğini belli edeceğini iddia ederler. Şems Hikmet gerek eniştesi ,gerek annesi ile yaptığı müteaddit münakaşalardan ümitsizlik ve kederden başka hiç bir netice alamaz. Annesile vuku bulan son bir münakaşadan sonra bir mektup bırakarak intihar eder. Kendisini attığı bostan kuyusundan bitkin bir halde çıkarırlar . Uzun tedaviler faydasızdır. Şems Hikmet şifa bulmaz bir dimağ hastalığına tutulmuştur. Kendisine sevgilisini son bir ümidle getirten annesi bunun da faydasız olduğunu görür. Şems Hikmet kimseyi tanımadan günlerce yattıktan sonra hayata gözlerini kapar. Yaptıklarından nedamet duyan Feruzende hanım sevgili oğlunun bıraktığı dayanılmaz hicra-

nım tesellisini Zibada bulur. Onu oğlumun bir yadigârı olarak konakta alır. Ziba da hayatını kendisi için feda eden sevgilisine ömrünün sonuna kadar sadık kalır. Kimseyle evlenmiyerek sabahtan akşama kadar sevgilisinin sevdiği şarkıları söyler , keman çalar.

ŞAHISLAR

Ahmet Mithat efendi Şems Hikmetten başlamak üzere sırasile kahramanlarının kısa ve oldukça vazih portrelerini çiziyor. Muharririn ifadesile bu portreleri görelim .

Şems Hikmet : "Yaş yirmi iki ,boy orta, vucüt etine dolgun ,tüyler açık kumral ,göz elâ ,ağız butun gayet mütenasip ,hangi kadın görse gayet güzel delikanlı diye beğenir" 1 Hususi tahsil görmüştür. Arapça ,Farsça, İngilizce ,Fransızca öğrenmiştir. İleri fikirli bir gençtir. Terbiye ,asalet ve evlenme meselelerinde ileri sürdüğü fikirler bugünün görüşüne uygundur.

Selim Can : Altmışsekiz yetmiş yaşlarındadır. Ömrünün bir kısmını Mısırda ve Avrupada geçirmiştir. Alim ve hakim bir adamdır. Nimetullah efendinin dostu olan bu zata kocasının ölümünden sonra Ferazende hanım çocuklarına hususi hoca tutar. Daha sonra Selim Can adeta ailenin bir ferdi olur

Seherî efendi : "Yaş otuzbeş, boy ortadan uzun, tüyler koyu kumral, göz koyu elâ . Burun alâmet-i vekar olmak üzere büyükçe ,ağız küçük, dişler muntazam. Güzel denilemezse de çirkin hiç denilemez" 2

Davut Bey : "Yaş elli, boy kısa , kafa büyük ,tüyler siyah ,gözler siyah . Çirkin denemezse de güzel hiç denemez. Musikişinasdır. Ney ve keman çalar" 3

Artin Elvanyan : "Yaş otuz, boy orta ,ten beyaz ,tüyler açık kumral ,gözler mavi, kaş ,göz, ağız, burun ,çene mütenasip . Mütebessim bir delikanlı " 4 Filibeli bir Ermeni olup ana ve babadan kalma mirasını yemiştir. Nakkaşlık ve yağlıboya tablo yaparak geçinir.

Rakım Bey : " Gazetecidir. Alim ve ediptir. Lisan bilir, çok iyi ahlâklı iyilik sever bir adamdır. Şems Hikmet Beyin eniştesidir. Ailenin balı.

1. Çingene Sa.
2. Çingene Sa.
3. Çingene Sa.
4. Çingene Sa.

balık vazifesini yapar. Zamanın örf ve adetlerine kayıtsız şartsız bağlıdır. İnsanların doğuştan asil olarak doğabileceklerini ,sonradan asaletin kazanılamıyacağını müdafaa eder.

Ziba : "Çok güzel ve çok genç bir Çingene kızıdır. Ahmet Mithat efendi şöyle anlatıyor : " Boy fidah, gözler siyah, ten esmer fakat diğer Çingene-lerdeki gibi değil. Küçük bir ağız,dişler muntazam ve mermer gibi beyaz . Tek kusuru Çingeneliğidir. Yılışınca veya edepsiz sözler söyleyince bütün güzelliği kaybolmaktadır. Sesi de fevkalâdedir. Tiz ve teysirli bir sesi vardır!" 1 Anası babası yoktur. Kızkardeşinin yanında oturur.

Asalet mevzuunu ele alan diğer bir hikâyesi de Gönül ismini taşıyor. Asalet hususunda hayli titiz olan Fransızlara ait bir hikâyedir. Bir dük kızının köşklerinin bahçivanı ile olan bir aşk macerasıdır. Şimdi bu hikâyenin tetkikine geçelim:

GÖNÜL

Serinin dördüncü cüzüdür. İstanbulda muharririn zatına mahsus matbada basılmıştır. Tabı tarihi 1287 ,sahife adedi 59 , ebadı 12X17 dir.

Parisin sayılı kibarlarından olan Dük de Barol'un kızı Margarit yakışıklı bahçivan Pola aşıktır. Pol da lâkayd değildir. Lâkin mahcubiyet ve cesaretsizliği sevgisini izhara mani olur. Ancak lâtif tebesümlerle mukabele eder. Böylece üç sene geçer. Nihayet Margarit , Pol'a bir mektup yazarak köşkün odalarından birinde randevü verir. Buraya Ahmet Mithat efendi gülünç bir unsur ilâve ediyor: Pol Margariti , görülmek korkusuyla karanlıkta beklemektedir. Bu esnada eline geçirdiği bir şişenin içindekini kolonya diye eline yüzüne sürer. Margarit elinde şamdan odaya girince şişedekinin kolonya değil, mürekkep olduğu anlaşılır. Pol'un simsiyah eli yüzü karşısında hayli gülerler.

İki sevgili birbirlerine kavuşmalarının ancak Amerikaya kaçmakla gerçekleşebileceğini düşünerek ,ertesi günü bunu tatbika karar verilir.

1.Çingene Sa.

Sabahleyin iki genç gizlice evden çıkar. Yakalanmak korkusuyla yollarına geceleri devam ederler. Bu yüzden epeyce vakit kaybederler. Nihayet Kadiks limanından Küba'ya hareket edecek bir gemiye binerler. İki günü kamaralarında geçiren Pol ile Margarit üçüncü günü güverteye çıkınca dehşetler içinde kalırlar: Margarit'in annesile babası karşılıklıdır. Ana baba ile kızları arasında asalet dair uzun konuşmalar olur. Margarit babasına " Pol ırz ve namusu, vekarı, ülüvvücenabı, istikamet-i efkârı yerinde ki bir mert ve kahraman bir çocuktur. Bunun için mi hakir görülüyor? "1 diye sorar. Gerek Margaritin gerekse Pol'ün mantıkî müdafaaları anne ile babayı yumuşatır. Evlenmelerine razı olurlar. Dönüşte nikâh ve düğünleri icra edilir.

Ahmet Mithat efendi bu hikâyesinde birçok hikâyelerinde yaptığı gibi, kahramanlarının vazih portrelerini çizmiyor. Hikâyenin seyrinden biz düşünceleri, görüşleri, fikirleriyle tanıyoruz.

Dük de Barol : Margaritin babası olan bu kont asalet meraklısıdır. Sevgili kızına seçeceği kocanın kim ve nasıl olursa olsun yalnız asilzade olmasını dikkat etmektedir.

Pol : Genç ve yakışıklı bir adamdır. Dük'ün bahçıvanıdır. Cesur, kabiliyetli , namuslu bir gençtir.

Margarit: Asaletin aleyhindedir. İnsanların tesadüfen asil aileden gelmelerine kıymet vermez. Bizzat kendisinin üstün meziyetleri olmasını ister.

İKİ HUDAKÂR

Letâif-i rivayat serisinin 21 inci cüzüdür. Matbaa-ı Amirede 1311 senesinde tab olmuştur. 93 sahifedir. Ebadı 12X17 dir.

Bu hikâyede de Ahmet Mithat efendi asil olmanın değil , kabiliyetli, faziletli olmanın kıymeti olduğunu isbat eder. Vak'a Fransada geçer. Muhitlerinden ve onun ahlâk ve adetlerinden üzgün bulunan iki asil insanın hüviyetlerini gizledikleri halde birbirlerine rastlayıp, tanışmaları ve selâmlaşmaları

1.Gönül Sa.53

vişmelerini hikâye eder.

Şarl de Bülansmezon zengin bir kontun oğludur. 15 yaşına kadar Cizvit papazlarının tahsil ve terbiye ettikleri bu asilzade çocuğu Parisin sosyete hayatını bir türlü hazmedemez. Şarl'ın meziyet ve fazilet telakkileri, Fransız sosyetesinin tamamıyla aksidir. Evlenmek isterse de babası gençlikte evlenmenin bir delilik olduğunu söyliyerek vaz geçirir. Paris sosyetesinden kurtulmak için Şarl İsviçreye geçer. Orada kayak ve yüzme sporları yapar. Senenin ancak bir iki ayını Pariste geçirir. Şarl Montreux'de Sesil ile tanışır. Sesil zengin bir ailenin kızıdır. Kendisini halası büyütmiştir. Etrafında dolayan asillerin kendisine parası için iltifat ettiklerine inanmıştır. Saadetine parasının manî olduğunu düşünür. Halası ölünce ismini değiştirerek İsviçreye gider. Kendisini Lüz diye tanıtır ve babasının Afrikada ölen bir miralay olduğunu söyler. Aynı düşüncelerle hareket eden iki genç kısa zamanda dostluklarını ilerletirler. Lüz serveti olmadığını, Şarl da anasız babasız olduğunu söyler. Fakat bu mahzurlar sevgilerini sarımsaz, evlenmelerine manî olmaz.

Şarl birkaç ayda bir kartal avına çıkarak para kazanır. Dünyaya gelen bir kız çocukları saadetlerini tamamlar. Lüz, kocasının kibarlık, nezaket ve görgüsü ile bir kartal avcısını bir türlü telif edemez. Yine ava gitmek için kendisinden ayrılan kocasını, takib eder. Şarl'ın Sen Bartelmi istasyonunda inip, kıyafetini değiştirdikten sonra Parise hareket ettiğini görür. Nihayet kocasının kont Aleksandr'ın yegane oğlu olduğunu ve hastalığı dolayısıyla babasını yoklamağa geldiğini öğrenir. Birkaç gün sonra kont vefat edince kocasını teselliye koşan Lüz, kendi hüviyetini de açığa vurur. İkisi de aynı fikirde oldukları için memnun olur yeniden kucaklaşırlar.

ŞAHISLAR

Şarl: "Ortadan biraz daha uzunca, nahif, esmer tenli, siyah saçları, kara gözleri, ağız ve burununun tehasübü ile hayli nazar rubadır. İnce siyah bıyıkları, kaşları ile rekabet eden, güldükçe meydana çıkan beyaz dişleri le-

tafet-i vechini artıran bu delikanlı için güzel demektedir! 1 Kont Aleksandr'ın oğludur. Babasının fikirlerine iştirak etmez. Bilhassa evlenme hususunda bambaşka düşünür: "Gençliğimi israfat-ı sefihane ve gayr-ı meşrua ile geçirdikten sonra alacağım kariya nekadar faydam olabilir, der.

Aleksandr : Şarl'ın babasıdır. Dünyada zevk-ü sefa edilecek zamanda tehhülü düşünmek gibi aptallık yoktur der. Evlenmek için iki sebep kabul eder.

1- Çocuk yetiştirmek

2- Kibarzadelerin paralarını yeyip bitirdikten sonra kadından alacağı drahoma ile yeniden servet edinmek.

Matmazel Sesil: Çok güzel bir kızdır. Ahmet Mithat efendinin ifadesiyle C'est d'oeuvre de la nature 'dür. İyi terbiye edilmiştir. Muharrir şöyle tarif ediyor: "O, Alınız size gerçekten güzel bir kız. Amma türlü düzgünlerin, kozmetiklerin , pudraların , tuvaletlerin , filanların güzel ettiği güzelliklerden değil. Avarız-ı mezkürenin kâffesinden tecerrüdü halinde de güzel. Mahir bir ressama model olabileceği farzolunsa , çıplak resmolunsa da güzel, giyinik resmolunsa da . Mütebessim resmolunsa da güzel, mahzun resmolunsa da! Sesil 14 yaşına kadar rahibeler tarafından terbiye edilir. Sonra halasının yanına gelir. Halasının ölümünden sonra da İsviçreye geçer. Kendisine, parası için kıymet veren asillerden nefret eder. Hüvviyetini , servetini gizliyerek menfaate dayanmayan bir evlenme yapmak ister.

Ahmet Mithat efendi bazı hikâyelerinde de zamanın hovardalarını , mirasyedilerini ele ~~zar~~zar. Onları türlü aşk maceralarına sürükler. Ekseriya gülünç bir duruma sokarak tövbe ettirir ve hakiki saadetin ancak mesut bir evlilikle temin edileceğine inandırır.

Gençlik, bir tövbekâr, kısmetinde olanın kaşığına çıkar ve Bekârlık Sultanlık mı dedin? hikâyeleri evlenmeyi bir nevi esaret sayarak sefahat hayatına atılan pişmanlık duyarak hakiki saadeti evlilikte bulanların hikâyesidir. Şimdi sırasile bu hikâyeleri görelim :

GENÇLİK

Letâif-i Rivayatın ikinci cüzüdür. Tetkik ettiğimiz nüsha üçüncü defa olarak kırk anbar matbaasında 1305 senesinde basılmıştır. 41 sahifedir.

Evlemeyi bir nevi esaret sayan, işi gücü seyir yerlerinde çapkınlık yapmak olan bir delikanlının gülünç aşk macerasıdır.

Ailesinin bütün ısrarlarına rağmen evlemeye yanaşmayan kahramanımız , kaleminden hariç bütün saatlerini Çemberlitaş ,Kalpakçılar ve Şehzadebaşı gibi zamanın mesire yerlerinde hanımların peşinde koşmakla geçirir. Bir gün Kalpakçılarda tırşe renkli bir arabanın içinde ,kalın yaşmağının altında fevkalâde bir güzelliğin gizli olduğunu farkettiği, bir hanıma yakınlık gösterir. Kadının tavırlarından lehine neticeler çıkararak takibe başlar. Bir ara araba ,dükkânların birinin önünde durunca kadından "kendisini tanıdığını mektup yazacağını, takibten vazgeçmesini " anlatan bir pusula alır. Arabayı takibten vazgeçer ve kendi kendine düşünür. Bir hanıma sokakta takılmanın çok çirkin bir şey olduğunu, kadının aleme teşhir etmek olduğunu kabul eder. Kadının bilhassa okuyup yazması onu hayli memnun eder.

Heyecanla beklediği haber bir türlü gelmez. Aradan üç ay geçmiştir. Rastlamak ümidiyle aynı yerlerde dolaşıp durmaktadır. Nihayet bir gün arabayı yakalar. Bir mektupla vaziyetini izah eder. Evinin adresini bildirir. Bu yeni ümitle de birkaç hafta geçer. Nihayet bir mektup ve bir resim alır. Resmin fevkalâde güzelliği aşkını körükler. İkinci bir mektup buluşmak müjdesini getirir. Heyecanla gider ,odaya girmesile kahkahaların yükselmedi bir olur. Bir de bakar ki karşısında annesi ,kız kardeşleri ,teyzesi . Hepsi alay etmeye başlarlar . Hatta yazdığı mektupları okurlar . Utancından ne yapacağını bilemez, kendinden geçer . Gözlerini açtığı zaman karşısında yalnız teyzesi kalmıştır. Teyzesi teselliye çalışır. Gençlikte böyle şeylerin herkesin başına gelebileceğini macera peşinde koşmanın doğru olmadığını anlatmak için bir oyun hazırladıklarını anlatır. Fakat resim kimindir? Teyzesine o kızla evlenmeye hazır olduğunu söyler . Teyzesi muvaffak olmuştur. Yüzünü hiç görmediği bir kızla evlemeyi şimdiye kadar göze alamadığını ,fakat bu kızı çok beğendiğini

anlatır. Teyzesi bu kızın yeni aldığı cariyelerinden biri ve kendisile evlenmesinin mümkün olduğunu söyler. Birkaç ay sonra evlenirler ve kahramanımız kendi tabirile "artık adam sırasına girdim der."

Ahmet Mithat efendi bu kısa hikâyesinde kahramanlarının portresini çizmeye lüzum görmemiştir. Muhitleri ,yaşayışları hakkında da malûmat vermiyor. Hatta isim zikrine bile lüzum görmüyor. Hikâyeyi kahramanın kendi ağzından dinliyoruz.

KISMETİNDE OLANIN KAŞIĞINDA ÇIKAR

Letaif-i Rivayat serisinin 18 inci cüzüdür. Kırk anbar matbaasında 1304 senesinde basılmıştır. 103 sahifedir. Ebadi 12X17 dir.

Evlermenin aleyhinde bulunarak zevk ve sefa ile vakit geçiren bir Parislinin hayatını anlatan hikâyedir.

Paris sosyetesinin hovardalarından olan Oktav de Parizi çapkın bir be-kârdar. Balolar ,eğlenceler peşinde koşar. Her gün bir başka kadınla vakit geçirir. Bir gün arkadaşlarından Mösyö de Mon Brun kendisini ziyarete gelir, arkadaşından bir yardım rica eder; Monbrun evlemek üzeredir. Fakat metresinin, zevcesine mektup yazarak soğukluk yaratacağından endişe eder. Arkadaşından metresini ikna ederek buna mani olmasını ister. Burada iki arkadaş bir hayli münakaşa eder. Oktav evlenmenin ,aşkın,sadakatin mevcudiyetine katiyen itiraz eder. Bilhassa kadınların kimseye bağlamadıklarından bahisle metresinin hiçbir kızgınlık ve keder göstermiyeceğini söyler. Bununla beraber arkadaşını kırmaz. Onun metresi Madam de Revilli'yi ziyaret ederek meseleyi halle karar verir. Fakat yanlışlıkla aynı apartımanda başka daireye gider. Ve arkadaşının metresinin karşısında imiş gibi meseleyi anlatmaya başlar. Tesadüfen bu madamın da bir aşığı vardır. Kadın,terkedildiğini işidince ağlamağa başlar. Neden sonra iş anlaşılır. Oktav oradan çıktıktan sonra davetli olduğu bir baloya gider. Baloda mavili bir kadın dikkatini çeker. Kendisi ile tanışır. Bu arkadaşının metresidir. Kadın gayet lâkayd karşılar. Oktav ,hayran olduğu bu güzel kadına sevgilisinin yerini almak istediğini anlatır. İki taraf nihayet anlaşır. Vaziyetten

Çok memnun olan Oktavin saadetini arkadaşı adeta kıskanır. Hikaye ,Oktavin kısmetinde olanın kaşığında çıkar sözleriyle nihayetlenir.

ŞAHISLAR

Oktav de Parizi: Günlerini türlü kadınlarla gezmek, terzi terzi dolaşmak ile geçiren bir asilzadedir. Evlenmeye hiç niyeti yoktur. "İnsan ecdadından kalan serveti kâmilen yemeli ,birkaç yüz bin frank da borca girmeli ,o borçları ödemek için çare kalmayınca karısının drahumasiyle ödemek için tehhül etmeli" l der.

Mösyö Kilyum de Monbrun 22 yaşında gayet kibar ,yakışıklı ve zengin bir adamdır. Dünyaya gelmekten maksat "hergün bir kadınla hembezm olmak ,hergün bir türlü iş-unuş alemlerinde vakit geçirmek suretinde olmayıp insan kısmı delikanlılık alemine icradan sonra tehhül alemine de vaktinde ,zamanında girmektedir"2 der.

BİR TÖVBEKÂR

Letaif-i Rivayat serisinin 14 üncü cüzüdür. İlk defa olarak Kırk anbar matbaasında basılmıştır. Tabı tarihi 1302 dir. Sahife adedi 82 ,ebadı 12X17 dir.

Zamanının hovardalarından birini ele alan Ahmet Mithat efendi ,onu muvaffakiyetsiz bir aşk macerasına sürükliyerek tövbe ettirir ve evlenmesini sağlar.

Feda efendi ömrünü kadın peşinde koşmakla eğlence ile geçiren bir miras-yedidir. Hiçbir iş güç yapmaz. Kalemlerden birine kayıtlı olmakla beraber devam etmez. Para kazanmaya ihtiyacı yoktur. Pederinden kalan hanlar,hamamlarla geçinir. Bir gün Beylerbeyinde bir arabada güzel bir hanıma rastlar ve aşık olur. Bilhassa kadının başını çevirip de bakmaması Feda efendiyi daha çok cezbeder. Günlerce takip eder, hakkında malûmat toplar. Evli olduğunu öğrendiği halde vazgeçmez. Konuşmak imkânını bulamayınca mektup yazmaya karar verir. Bu da hiçbir şey temin etmez. Mektuplar geri gelir. Nihayet kocası yokken Ta-

lât hanımın evine girmeye karar verir.

Talât hanımın kocası Murteza Bey ekseri geceler arkadaşları ile çok sevdiği musiki alemlerine iştirak etmek itiyadındadır. İşte böyle bir gece Fedâ efendi kararını tatbik eder. Uzun müddet tarassut ettiği eve ,Talât hanım yalnız kalır kalmaz girer. Kadın şaşırmıştır. Fedâ efendi, bağırsa çok daha fena olacağını zira üzerlerine Murteza Bey gelirse onu öldüreceğini,yok Murteza Bey onu öldürecek olursa bu sefer de kocasının hapsedileceğini ,iki halde de felâketle karşı karşıya olduğunu anlatır. Kadın çaresiz dinler. Talât hanım hep itiraz eder, evli olduğunu anlatırsa da faydası olmaz.

Bu sırada kocası avdet eder. İki uşağın refakatinde hareme yaklaşan Murteza Beyin "anlaşıldı senin bugün ecelin geldi Talât çiftemi getir," diye seslendiği işitilir. Arkadan Murteza Beyin tavan arasına çıktığını ve iki el silâh patladığını müşahede eden kadıncağz bayılır. Kendine geldiği zaman kocasının yukarıdan "Talât ,yardım etsene şu cesedi indireyim" dediğini işitir. Heyecan ve korku ile Fedâ efendinin cesedini beklerken çığır çığır karşısına bir tilki ölüsü çıkar. Meğerse saatlerdir tavan arasında Murteza Bey , komşu bağlardan kaçarak,kendi tavan aralarına gizlenen tilki ile mücadelede imiş. Bu patırdılar devam ederken Fedâ efendi de pencereden kaçmış ,böyle mânasız ve tehlikeli maceralara tövbe etmiş ,hakiki saadeti namuslu bir evlenmede bulacağına inanmıştır.

ŞAHISLAR

Fedâ efendi: Muharrir, "uzun boylu,tıknazca vücütlü ,beyaz tenli birşey olup kaşları gözleri hâhi güzeldir" l şeklinde takdim ediyor. Devrin karakteristik bir mirasyedisini tanıyoruz. Son derece nazik ve süse düşkün bir gençtir. Zeki olmakla beraber zekâsını muntazam bir tahsile sarfetmemiştir. Komuşma hususunda söylediklerinde hikmet ve hakikat aramıyacak olursa güzel komuşur denilebilir. Kendine itimadı çok ve mağrur bir gençtir.

Talât hanım: Mağribî zade namile maruf olan Mahmut efendinin kerimesidir. 1.Bir tövbekar Sa. 4

Muharrir göyle tasvir ediyor: "Orta boylu epeyce nahif vücütlü ,kara kaş ve gözlü ,ağzı burnu dahi pek mütenasip bir kadın olup sair kadınlardan hemen hiçbir farkı yok ise de güzellerde bir de an ve cazibe denilen şey vardır ki gönüllere asıl o hassa celbeder" 1

MurtezavBey : Talât hanımın kocasıdır. Mecalis-i hükümetten birinde azadır. Vazifesini müdrük bir memurdur. Oldukça yakışıklı ,terbiyeli ve sessiz bir insandır. Yegâne eylencesi arkadaşları ile musiki alemleri tertip etmektir.

BEKÂRLİK SULTANLIK MI DEDİN ?

Serinin 10 uncu cüzünün ikinci hikâyesidir. İstanbulda 1294 senesinde basılmıştır. Sahife adedi 45 , ebadı 12X17 dir.

Sururi efendi Bekârlığın Sultanlık olduğuna inanmıştır. 22 yaşlarında Anadoluya memuriyetle gider. Çalışıp beş on kuruş biriktirir. Kastamonuda tanıştığı bir Rum doktordan da Fransızca öğrenir. Yanında 2500 altın olduğu halde İstanbula döner. Doğru Beyoğluna inip Amerikan otellerinden birinde iki oda kiralar. Yemeklerini en pahalı yerlerde yer. Fakat tahmininden fazla para sarfettiği halde istediği rahatı bulamamaktadır. Otellerin içyüzünü anlar. Değiştirmedeği otel kalmaz. Kumarda da kaybettiği paraların yekünü hayli yükselmiştir. Bu esnada sefahat hayatının neticesi olarak bir de hastalık alır. Bir ev tutarak sakin hayata dönmek zorunda kalır. Bu sefer de hizmetçilerin,uşakların hırsızlığı ile başa çıkamaz. Nihayet evlenmeye mecbur olur. Hakiki saadeti bulur.

ŞAHISLAR

Ahmet Mithat efendi kahramanlarını oldukça teferruatlı olarak anlatıyor:

Sururi efendi:"Bu zat kendisini orta boylu addeder ise de en doğrusu adeta kısa boyludur. Gayet zayıf nahif-ül endam bulurması boyca olan kısalığını bir dereceye kadar setr edebilir. Vechi testekerlektir diyemeyiz. İki yanakları arasındaki mesafe çenesile alını arasındaki mesafeden ziyade olduğu cihetle. Bir tövbekâr Sa. 24

le yüzünün arzı tulundan uzun görülür. Bu biçimsiz çehre üzerindeki burun ise çene hizasına kadar iner. Şimdi şu çehreye gayet sık ve siyah bir sakal bıyık ile yine gayet sık ve siyah bir kaş, bir de saç ilâve ediniz. Gözlerinin de kara üzüm gibi simsiyah olmasından başka bilmediğimiz hiçbir şey kalmadı. Öyle ise sizin Sururi efendi pek çirkin bir adamdır' l

Ahmet Mithat efendi devrin evlenme usullerini de tenkid eder. Sırf ailelerinin görüşleriyle ana babanın arzusu ile yuva kuran gençlerin mesut olmadıklarını ele alır. Bazı hikâyelerinde de kadınlar evlenme aleyhindedir. Neticice itibariyle kadını bedbaht eden o vaktin evlenme tarzının evlenmekten nefret ettirdiği kadınları ele alır. Bu mevzuda iki hikâyesi vardır: Teehhül ve Felsefe-i Zenan.

TEEHHÜL

Letaif-i Rivayat serisinin 2 nci cüzünün ikinci hikâyesidir. 47 sahifedir. Sabire hanım dikiş dikip, nakış işleyip geçimini temin eder. Ayrıca mahallesindeki genç kızlara nakış da öğretir. Bir gün talebelerinden birisi evlenir ve hocasını düğününe ısrarla davet eder. İsrarlar karşısında Sabire hanım gelemeyişinin sebebini izah için hayatını anlatır. İşte hikâye Sabire hanımın hayatından ibarettir.

Sabire hanım on dört on beş yaşlarındadır. Bir gün tam karşısındaki konak bir miralay tarafından satın alınır. Genç kız evin oğlu Mazluma karısından karşıya büyük bir sempati ve hayranlık duyar. Mazlum Beyin odasını tamamen gören penceresinden ayrılmaz olur. Mazluma genç ve güzel bir cariye hizmet etmektedir. Vaktini okumakla geçiren Mazlum cariye ile hiç alâkadar olmaz. Yalnız arasına ona piyanoda istediği parçaları çaldırtarak dinlenir. Sabire Mazlum Beyin yanında olmak için adeta cariyeliğe özenir. İki sene vaziyet böyle devam eder.

Bir yandan karşılıklı iki komşu aile çocuklarını evlendirmeyi uygun bulur. Ve Mazlumun mücadelelerine rağmen bu evlenme kararlaştırılır. Sabire

İki seneden beri bütün düşüncesini işgal eden Mazlumun evlenmek saadeti içindedir. Nihayet evlenirler. Fakat Sabire umduğu saadeti bulamaz. Zira Mazlum kendisinin ne yüzüne bakar, ne de bir tek kelime söyler. İlk gece kız büyük bir yese kapılır. Önce Mazlumun kendisinden hoşlanmadığını, sevmediğini, sevmeyeceğini düşünür. Fakat bir aralık ağladığını farkettiği Mazlumun, başka bir sevdiğinin olması ihtimali aklına gelir.

Aradan bir ay geçer. Vaziyette hiç bir değişiklik olmaz. Memduh gizli gizli ağlar. Sabire sormağa çekinir. Memduh uyuyunca Sabire ağlamağa başlar. Büyük bir aşkla sevdiği kocasının soğuk tavırları kızı bedbaht eder. Nihayet bir gün kocası sayıklarken kendisinin adını işitir. Onun boynuna sarılır. Gözlerinden öper yalvarır. Başka sevdiği varsa üzerine ortak getirmesini rica eder. Fakat Mazlum katıyen red eder. Böylece altı ay geçer. Bir gün Mazlum uzun uzun yazı yazar. Sonra yıkanmak ister. Hamama girer. Sabireye kan aldıracağını söyler. Fakat damarlarını keserek intihar eder. Sabire Memduhun bıraktığı vasiyetnameden hakikatı öğrenir.

Meğerse iki senedir Mazlum Hayfa adında bir kızı sevmekteymiş. Fakat kız fakir bir esnaf ailesine mensuptur. Mazlum ailesile uzun mücadelelerden sonra o kızı istemeğe ailesini razı eder. Fakat komşulardan tahkikat yaparlar. Komşular da kızın ahlakının iyi olmadığını, bir gençle gezdiğini söyleyince vaz geçerler. Mazlum o gencin kendisi olduğunu söylerse de anlatamaz. Nihayet Sabire ile evlenmeğe mecbur olur. Mazlum sevgilisine, kısa bir zaman sonra soğuk tavırlarına dayanamayan Sabirenin, kendisini terk edeceğini ve o zaman kavuşacaklarını anlatır. Sevgilisi de Mazlumun beklemeye söz verir. Fakat bu sırada bir aksilik çıkar. Hayfanın ta beşikten nişanlandığı şahıs ortaya çıkar. Babası kızının istemem demesini hesaba katmayarak evlendirir. Fakat kız Mazluma bir mektup yazar. Evlendiği gece intihar eder. Mektubu alan Mazlum da Sabireden af dileyenek bir mektup bırakarak hayatına son verir.

Muharrir bu hikâyesinde şahısların portrelerini çizmiyor. Yaşadıkları muhit hakkında malûmat vermiyor.

Diğer hikâyede Felsefe-ı Zenandır. Evlilik hayatından saadet beklemeyen iki kadının hikâyesidir. Bunlardan birisi evlenir. Fakat mesut olamaz. Verem olarak ölür.

FELSEFE-İ ZENAN

Letaif-i Rivayat serisinin 3 ncü cüzüdür. 1292 senesinde Kırkanbar matbaasında basılmıştır. 102 sahifedir.

Büyük Ayasofya sakinlerinden Fazıla hanım babası Bedreddin efendinin zamanında ulum-u aliyeyi teknil etmiş, daha sonra ilm-i hadis, tefsir v.s tahsil etmiştir. Babasının ölümünden sonra da okumakta devam eder.

Fazıla hanım, neticede kadını muhakkak bedbaht eden zamanının evlenmelerini görmüş ve evlenmemeğe karar vermiştir. Yegâne zevki okumaktır. Evlenmeyi esaret kabul eder. Hürriyetine sahip olarak yalnız yaşamayı tercih eder.

Bir gün dostlarından biri Fazıla hanıma yedi sekiz yaşlarında bir kız çocuğu getirir. Fazıla hanım onu evlâtlık edinir. Bir kaç sene sonra ahbablarından birinin getirdiği öksüz kızcağızı da alınca evlâtlıklar ikiye çıkar. Akile ve Zekiye adını verdiği bu çocukları, Fazıla hanım kendi fikirlerini telkin ederek büyütür. İkisi de evlenmemeğe karar verirler.

Fazıla Hanımın ölümünden sonra da kendilerine kalan mütevazi servetle geçinip giderler. Fakat bir gün evvelce Zekiyenin annesinin konağına sığındığına Muhsin Paşanın oğlu, Zekiyeyi vali tayin edildiği Halebe götürmek ister. İki çocuğunun tahsiline yardım etmesini rica eder. Akile hanımın asrarlarına rağmen Zekiye Halebe gider.

Oradan yazdığı mektuplardan birinde evlendiğini haber veren Zekiyenin durumu Akileyi endişelere sevkeder. Kardeşine günlerce acıyarak ağlar.

Diğer taraftan konaktaki paşanın ^{Kolâsının} duvan efendisi Sıtkı Beyle evlenen Zekiye mesut değildir. Kendisini evdeki cariye ile aldattığını anlayan Zekiye verem olur kan kusarak ölür.

Bu hikâyede de Ahmet Mithat efendi kahramanların portresini çizmiyor. Akile ve Zekiye hanımların fikirlerini ve düşüncelerini biliyoruz. Her ikisi de evlenmenin aleyhindedir. Kendileri çalışıp yaşamayı tercih ederler.

Ahmet Mithat efendi bazı hikâyelerinde de faziletin güzelliğe, maharetin bilgiye, paraya galebe çaldığını gösterir. Bu mevzudaki hikâyeleri Nasip, Emanetçi Sıtkı ve paradır.

NASIP

Letaif-i Rivayatın 10 uncu cüzüdür. İstanbulda 1294 senesinde basılmıştır. 36 sahifedir.

Pol en iyi keman ustalarından biridir. Atölyesinde muhitinin en iyi kemanları yapılır. Kalfalarından Feliks ustasının güzel kızı Poliniye aşıktır. Tam evlenme çağında olan Polini güzelliğin bütün şaşaasına maliktir. Feliks ümitsizdir. Güzel Polinin kendisini sevmesine imkân yoktur. Çünkü kamburdur.

Feliksden başka bir de kalfa Jan vardır. Jan çok yakışıklı bir delikanlıdır. Evde Pol, kızını daima kemancıya vereceğini söyleyip durduğu için genç kız Jan'ı kendisine uygun bulmağa başlamış adeta aşık olmuştur.

Kızını evlendirmeyi düşünen Pol kalfalarına birer keman yapmalarını en çok muvaffak olanın Poluniyex ve atölyeye malik olacağını söyler.

Kemanlar yapılmaya başlanır.

Jan endişededir. Bilir ki kendisinden çok daha kabiliyetli olan Feliks imtihanı ve Poliniyi kazanacaktır.

Diğer taraftan da mahareti sayesinde elde ettiği Poliniyi, sakat olduğu için hiçbir zaman mesut edemeyeceğini düşünen Feliks üzüntü içindedir.

Müddet sona ermiştir. Artık Polininin mukadderatı tayin edilmektedir. Son gece Janla Polini beraberce bir çare düşünürler. Yaptığı kemanın kazanmasına emin olan Jan, Polininin düşündüğü hileyi kabul eder. O gece Feliks odasında olmadığı zaman gizlice girerek, kemanları değiştirirler. Her ikisi de memnundur. Ertesi günü ümitle beklerler. Fakat hayret verici bir netice doğan Feliks yine kazanmıştır. Jan kendi yaptığı kemanın elinde olduğunu görür. Feliks de hayrettedir. Kızının elini Felikse uzatan Pol'a şaşkın şaşkın bakar ve vaziyeti izah eder: Kendisinin kusurlu bir insan olduğunu, evlenmede saadeti sadece maharetin temin edemeyeceğini, Poliniyi çok sevdiğini fakat onun mesut olmasını arzu ettiğini söyler. Yaptığı kemanın kazanacağına emin olduğundan ve Polininin de Jan'a meyal olduğunu bildiği için gece yarısı kemani değiştirdiğini, fakat sabah bakınca yine kendi kemanının yerine gelmiş olmasından şaşırıldığını anlatır. Bu sözleri dinleye Polini Feliksi tak-

dir eder ve " beni ömrümce mesut edecek olan kimse ancak Feliksdir. Binaen-aleyh ben kendisi ile evlenmek istiyorum" der. Bu sözler karşısında Jan ,ya-vaşca odayı terk eder, bir daha gelmez . Hükm-ü kader böylece yerine gelir.

ŞAHISLAR

Polini : "Hüsün ve cazibe cihetiyle akranına faik ve bir kemancı kı-zı olduğu halde terbiye ve nezaketinin fevkalâdeliğinden naşi beylere zevce olmaya lâyük idi!" 1

Feliks : İyi kalpli , kabiliyetli , sanatkâr bir kemancı kalfasıdır. Fakat kamburdur.

Jan : Kabiliyetsiz fakat yakışıklı bir delikanlıdır. Polininin sevgilisidir. Ahmet Mithat efendi şöyle anlatıyor: " Halâvet-i endam ve Le-tafet-i simasıyla Polini gibi kendisine koca olmak için güzelden başka kimse-yi aramıyan tecrübesiz bir kızın nazar-ı rabetini kazanmağa kâfidir!" 2

EMANETÇİ SITKI

Letaif-i Rivayat serisinin 22 nci cüzüdür. Matbaay-ı amirede 1311 sene-sinde basılmıştır. Sahife adedi 107 , ebadı 12X17 dir.

Dimyatî Zade Abdülgaffar efendi küçük yaşta öksüz kalan Sıtkı ile ak-rabalarından Rızayı konağında büyötmektedir. Kızı Ayşe Şeref hanımla , bu iki çocuk beraber yetiştirilirler. Sıtkı, zekâ ve ahlâk bakımından eşsiz bir ço-cuktur. Buna mukabil Rıza , Sıtkıdan çok yakışıklı fakat ahlâksızdır. Sıtkı Dimyatî Zadeden gördüğü iltifatlara güvenerek bu konağın güzel kızı Ayşe Şe-ref hanımı adeta benimser. Kendisini konağın damadı olarak görür. Çocuklar büyür, Ayşe Şeref hanım hareme alınır. Yakışıklı bir genç olan Rıza ile Ay-şeyi nişanlarlar. Sıtkı konağı terke mecbur olur.

Rıza ile Ayşe hanımın izdivacı beklenen saadeti getirmez. Dimyatî Za-denin ölümü ile konak Rıza'nın idaresine geçer. Ayyaş , kumarbaz, ahlâksız bir adam olan Rıza iki sene içinde koca serveti yer bitirir. Ayyaşlığı yüzün-1.Nasip Sa.
2.Nasip Sa.

den kendisi de ölür. Ayşe Şeref hanımla annesi yapayalnız ve on parasız kalırlar. Geçinmelerini temin için nakış ve oya yaparlar. Bu sırada Sıtkı yardım teklifinde bulunursa da reddederler. Böylece dört sene geçer. Ayşe Şeref hanıma ,taliple çıkarsa da kabul etmez. Evlenmekten ve erkeklerden nefret etmiştir. Fakat annesi de ölünce Ayşe hanım tek başına kalır. Sıtkı Beye bir mektup yazarak eski dadısı Pembe Gül kalfayı bulmasını rica eder. Sıtkı artık zengin bir adamdır. Yaşı kırkı bulduğu halde Ayşe hanımı unutamadığı için bekârdır. İlk defa olarak sevgilisine yardımı dokunacağından çok memnun olur. Pembe Gül kalfa ve kocası Ayşe hanımın yalnızlığını giderir. Sıtkı efendi gizlice kalfa vasıtasıyla Ayşe hanıma yardıma **başlar**. Ayşe hanımın işlediği nakışları pahalı pahalı satın alır. Nihayet arada gidip gelen bir iki mektup evlenme ile neticelenir. Evlendikleri gece Sıtkının evine giden Ayşe, işlediği bütün nakışları görünce her şeyi anlar.

ŞAHISLAR

Emanetçi Sıtkı : Ahmet Mithat efendi şöyle anlatıyor: "Emanetçi Sıtkı'nın şahsı kıyafeti kadar güzel değildir. Ortaca bir boya diyecek yok ise de, vucüt ziyadece nahif , ten ziyadece esmer, sakal biraz ziyadece hafif olduğu gibi büyücek ağız ve burun , ufarak siyah gözler bir mertşinas kadının nazar-ı hayretini hiç de celbetmiyecek bir suret teşkil eylemekte idiler!" 1 Gayet halim selim ve hoş sohbettir. "Kibir denilen şey yanına sokulmaz . Tevazu kendisinden bir dakika bile ayrılmaz. Büyükle büyük, küçükle küçük bir adam idi"2

Ayşe Şeref hanım: Dimyatî Zadenin kızıdır. Muharririn ifadesiyle : "Boy, pos, balık et beyaz ten ,kaş,göz, sağ velhasıl ferişte gibi tezyin için Cenab-ı Hak neler yaratmağa kadir ise bu kızda mevcut. Talim ve terbiyesi de zekâvet ve nezaketi de hep Hüsn-ü Cemaline mütenasip"3 dir.

Rıza Bey : Güzel olduğu kadar yalancı ,entrikacı ,hasut,dolandırıcıdır.

1. Emanetçi Sıtkı Sa.14
2. Emanetçi Sıtkı Sa.41
3. Emanetçi Sıtkı Sa.32

PARA

Letâf-i Rivayat serisinin 17 nci cüzüdür. 1304 senesinde İstanbulda Kırk Anbar matbaasında basılmıştır. Ebadı 12X17 , sahife adedi 152 dir.

Ahmet Mithat efendi bu hikâyesinde maharetin ,bilginin,faziletin üstünlüğünü isbat eder. Dededen kalma servetiyle geçinen hayatta paradan başka hiç bir şeye kıymet vermiyen bir kız babasının , kızına talip olan istikbalini temin etmiş , fakat henüz zengin olamamış bir doktoru hakir görerek saadetlerine mani olmasını neticede de bilgiye ,çalışmaya dayandıran paranın yok olabileceğini ispat eden bir hikâyedir.

Mekteb-i Tıbbiyenin dördüncü sınıfında olan Sulhi ile Vahdeti ayrı ayrı hayat görüşlerine malik iki arkadaştır. Sulhi İstanbullu ve zengin bir halaya sahib, saadetin para ile temin edileceğine inanmış ,okumaya isteksiz bir gençtir. Vahdeti ise izmit köylülerinden birinin oğlu olup ,çalışkan bir çocuktur. Dördüncü sınıfta iki sene kalarak Sulhi'nin tahsili terk etmesi ile iki arkadaşın hayat yolları ayrılır. Bu ayrılık Sulhiden ziyade Vahdetiyi üzer. Sulhi , memuriyet hayatının mahrumiyetlerden ibaret olduğunu ,zengin halasının serveti sayesinde tabibliğe de ihtiyacı olmadığını , zengin olmak için ticaret yapacağını söyler. Kısa bir zaman sonra halasının ölümü ile Sulhi beklediği mirasa konar. Bu sırada Bursaya yaptığı bir seyahati esnasında Yazıcıoğlu İsmail Ağanın kızına rastlar. Tanışırlar. Kızın izdivaca taraf-tar olduğunu görünce ,zengin bir babanın kızı olmasını düşünerek fırsatı kaçırmak istemez. Nihayet izdivaç mümkün olur.

Vahdetiye gelince : Tıbbiyeden mezun olmuştur. Yüzbaşı olarak Haydarpaşa hastahanesine devama başlamıştır. Eski arkadaşı Sulhiyi ziyareti sırasında Yazıcıoğlunun başka bir karısından olan kızı Lâtife hanımı görür. Kızın gerek zekası ,gerek güzelliği genç doktoru cezbeder. Kıza talip olursa da reddedilir. Çünkü İsmail Ağa doktor ,katip,müellif,muallim,filân hiç kimseyi insan bile saymıyor. Ona göre insanın ölçüsü paradır. Bu sırada Vahdeti Bey Şumnuya tayin edilir. Babasının muhalefetine rağmen doktorla görüşen

Lâtime Hanım münasebetini mektupla devam ettirir.

Sırf para için evlenen Sulhi efendi kendi mirasını tükettikten sonra birçok borçlara girer. Bunları kapatmak için Yazıcıoğlunun, yani kayın pederinin kasasını soyar. Bunu daha başka hadiseler takip eder. Yazıcıoğlunun serveti batmak üzeredir. İşte tam bu sırada Vahdeti efendi miralaylığa terfi ederek İstanbula döner. Üç senedir mektuplaştığı Lâtime hanıma yeniden talip olur. İsmail Ağa bu sefer kızını vermeğe mecbur olur. Ailenin durumu ise gitgide kötüleşmektedir. Konağa kadar herşey satılmış, Yazıcıoğlunun bel bağladığı koca servet idaresizlik yüzünden mahfolumuştur.

ŞAHİSLAR

Sulhi : " Uzun boylu, beyaz tenli, kırmızı saç ve mavi gözlü, çehre mütenasip bir delikanlıdır!" 1 Sulhi efendinin muharrir iyi ahlaklı, içki içmiyen, kadınların peşinde koşmayan, musikiye hevesli bir genç olduğunu söylüyor. Yegâne kusuru paraya olan düşkünlüğüdür. Her saadetin para ile temin edileceğine inanır. Hayatta hiçbir gayret sarfetmemiş çalışmamıştır. Daima en kolay yoldan para temini ile uğraşmıştır.

Vahdeti efendi : İzmit köylülerindendir. Paranın saadette rolü olduğunu kabul eder. Fakat paraya kendisini muhtaç ve mağlup görmeyi zül addeder. "Orta boylu, esmer tenli, tıknazca, kumral killi, koyu ela gözlü güzel değilse de çirkin de itlak olunamayacak bir tip" 2 olarak tanıyoruz. Çalışarak zengin ve mesut olmuştur.

Yazıcızade İsmail Ağa: Trabzon egrafındandır. Büyük baba ve babasından büyük bir servete konmuştur. Dört haremi vardır. Fakat hiç erkek evlâdı olmamıştır. İki kıza maliktir. Fakat kızları evlât saymaz. "Kız evlât yekûnu bir hayli paraya balığ olacak olan bir cihaz ile el kerifine verilecek bir emanettir" 3 der. Karacahildir. İlme, irfana kıymet vermez manevi değerlerden anlamaz.

Serife Hanım : Babasının ihmali ile annesinin tepeden tırnağa alafranga yetiştirdiği bir kızdır. Sulhi Beyle evlenmiştir.

1. Para Sa.9 3. Para Sa.48
2. Para Sa.10

Latife Hanım : Şerife hanımdan beş yaş küçüktür. Muharrir şöyle anlatır. "Hüsn-ü Cemali bahse hacet bırakmıyacak derecede mükemmeldir. Akli, zekâsı da ablasına faik . Tecessüsü ve zekâsı ile doktorun dikkatini çeker!"

Letaif-i Rivayat serisinde aşk hikâyeleri arasında yer alan bir de tarihi hikâye vardır. Yeniçeriler adını taşıyan bu hikâye ile Edebiyatımız ilk tarihi hikâyeyi kazanmış oluyor. Devr-i Selim-i Salis de Yeniçeriler devrinde geçen bir aşk macerasıdır. Şimdi Yeniçeriler hakkında tarihi malûmat veren bu hikâyenin tetkikine geçelim:

YENİÇERİLER

Letaif-i Rivayatın 6 ncı cüzüdür. Tetkik ettiğimiz nüsha üçüncü tabıdır. İstanbulda basılmıştır. Sahife adedi 100 , ebadı 12X17 dir.

İki Yeniçeri çocuğu olan Ayşe ile Osman Çorbacıyı evlendirirler. Birbirlerini seven bu genç evlilerin tek dertleri çocuklarının olmamasıdır. Hayat böylece devam ederken harp patlar. Osman Çorbacı Edirne harbine gider. Onbir ay sonra karısından bir mektup alır. Ayşe bir erkek çocuğunun müjdeliyen bu mektubuna yavrusunun saçını bile koymuştur. Önce sevinen Osman Çorbacı aradan onbir ayın geçmiş olmasını düşünerek karısından şüphelenmeye başlar. Mektubun yolda gecikebileceğini aklına getirmez. Hasan Pehlivan adında bir topçu neferini de yanına alarak izinle İstanbula gelir. Hasan Pehlivan vaziyeti izah eder. Karısı ile çocuğunu öldürmesini söyler. Aylardır kocasını göreceği gelen zavallı kadın Osman Çorbacının düşünceli ve soğuk tavırlarından şüphelenir. Yeniçeri, çocuğunu bile yabancı bir çocuk gibi kucaklamaktadır. Ertesi günü Osman Çorbacı Ayşeye , hazırlanmasını Hasan Pehlivanın Kadıköyde bir arkadaşının köşküne götüreceğini söyler. Günahsız kadın herşeyden habersiz hazırlanır. Çocuğu alarak yola çıkarlar. Hasan Pehlivan,

1.Para Sa.89

yolda Ayşenin kusursuz güzelliğine, temiz saf yüzüne baktıkça böyle bir kadından bir ihanet ümit etmez. Kadına her şeyi anlatır. Fakat bu işi yapamıyacağına, eve dönüp Osman Çorbacıdan af dilemeyi teklif eder. Fakat kadın kabul etmez. Mademki benden böyle kötü bir iş bekliyor , artık ben onun karısı olamam der. O zaman Hasan Pehlivan evine götürmeyi teklif eder. Kendisini ni-kâhına alıp Osman Çorbacıya dediğini yaptığını haber vereceğini söyler. Ayşe de kabul eder. Çocuğun arkasına bıçakla bir işaret yaparak bir dükkânın kepengine bırakırlar.

Aradan uzun yıllar geçer. Bir gün Ayşe ,Hasan Pehlivandan olan kızı ile Üsküdar'dan İstanbula geçerken kayıkçı civelek Hüsnü kıza aşık olur. Kızın da Hüsnü hoşuna gider. Annesi kızını Hüsnüye vereceğini söyler. Civelek Hüsnü Şahapla birkaç kere görüşür. Babasından kızı istemeye karar verir. Bu sırada Yeniçerilerin bir isyanı vuku bulur. Hüsnü burada yaralanır. Hasan Pehlivan Hüsnüyü , yarasını sardırma için evine getirir . Hüsnünün arkasındaki işareti gören Ayşe kendi oğlu olduğunu anlar. Bu sırada Hasan Pehlivan ağası Osmanla eve gelir. Ayşe oğlunun ölümünün acısıyla Osmana isyan eder. Şahap sevgilisinin kendi kardeşi çıkması karşısında aklını kaybeder.

ŞAHISLAR

Osman Çorbacı : Yeniçeri ocağında hatırı sayılan Seyfullah Ağanın oğludur. Babasının vefatı üzerine Çorbacılık kendisine tevcih edilmiştir. Muharir portresini şöyle çizmiştir: "İri şahane kara gözler ve çekme burun ve sık ve gümrah ve kara bıyıklar " 1

Ayşe : Zamanının en güzellerindendir.

Civelek Hüsnü : Ayşenin Kadıköyde bir dükkân kepengine bıraktığı çocuktur. Mert ve kahraman bir tip olarak tanıyoruz.

Ahmet Mithat efendi kötü insanların arızaya uğrattığı aşk maceralarını da ele almıştır. Bu mevzuda iki hikâyesi vardır: Bir gerçek hikâye ,Cinli Han.

GERÇEK HİKÂYE

Letaif-i Rivayat sayısının 9 ncu cüzüdür. Birinci tabı 1293 senesinde yapılmıştır. Sahife adedi 66 ,ebadı 12X17 dir.

Akdeniz adalarından birinde geçen bir aşk macerasıdır.

Bir zaptiye onbaşı ile maiyetindeki birkaç jandarmanın idaresinde bulunan T. adasının küçük bir köyündeyiz. Ada halkından Türkçe bile bilmiyen bir Rum kızı bu jandarmalardan Ali adında bir delikanlıyla ,ailesinin ,muhitinin muhalefetine rağmen sevişir. Bu iki gencin temiz sevgileri nihayet papazı da insafa getirir. Herkes onların evlenmesine razı olur. Kız müslüman olmayı da kabul etmiştir. Fakat adanın sivil memuru sırf fenalık olsun diye muhalefete devam eder. Hükûmete bu macerayı ,bambaşka bir şekle sokarak bildirir. Ali bir Rum kızını aldattığı için memuriyetinden azledilerek adayı terke mecbur edilir. Zavallı jandarma mini mini yavrusuyla sevgilisini bırakarak adadan uzaklaşır. Maddi imkansızlıklar karısını aldırmasına mani olur. Neticede sevgilileri ayıran K.efendi cezasını bulur. Adadaki memuriyetinden atılır. Karısı da uşağı ile evlenerek kendisine ihanet eder.

ŞAHISLAR

Ali Onbaşı : "Uzun boylu,biraz esmer yağız ,gayet mütenasip-ül endam, tatlı dilli,güler yüzlü,nazik bir çocuk olduğundan ve hadd-i zatından zâde-gândan olması ve kibarane bir terbiye görmüş bulunması dahi muamelelerini bir kat daha tezyin eylediğinden herkes hakkında bir muhabbet-i mahsusa besler!"

Alinin sevgilisi : " Genç gelin Yirmi bir yirmi iki yaşında ancak var idi. Kara kaşın ,kara gözün en güzeline malik ,esmer benizli,alemden büyük sairanın en güzel buldukları rum simasına sahip ,uzun boylu fidan gibi bir dil-
1.Gerçek hikâye Sa.

berx olup ,şu halde benzinin gayet kaçık ,vucudunun gayet nahif ,tavrının pek muzdarip olması da nazar-ı ehemmiyetimize çarptı"1

K. efendi : Adanın sivil memurudur. Şişman bir adamdır. Ayyaş,geçimsiz ,kötü huylu bir şahıs olarak tanıyoruz.

CİNLİ HAN

Letaif-i Rivayat serisinin 12 nci cüzüdür. Kırk anbar matbaasında 1302 senesinde basılmıştır. Sahife adedi 160 ,ebadı 12X17 dir.

Fransada geçen bir aşk macerasıdır. Lyon eyaletinin küçük bir köyünde oturan Jozefin ile Greguvar Salpet sevişmektedir. Bu esnada Greguvar'ı askere alırlar. İki sevgili sadakat yeminleriyle ayrılır.

Jozefin ,Greguvar askerde iken çalışarak para biriktirir. Kazandığı paraların bir kısmı ile kumes hayvanları satın alarak ufak bir çiftlik meydana getirir. Bu sırada De la Roş adında biri Jozefin'e musallat olur. Jozefin bütün ısrarlara rağmen reddetmekte devam eder. İyilikle ele geçiremeyeceğini anlıyan La Roş ,papazla anlaşarak hile ile kızı ibadethaneye getirtip kaçarlar. Köy halkına da Jozefinin başka bir sevdiği ile kaçtığını söylerler. Senelerdir sevgilisinin hasretini çeken Greguvar ,köyüne dönünce sevgilisi hakkında söylenenleri büyük bir üzüntü ile dinler. Fakat çok iyi tanıdığı sevgilisinin söylenenleri yapabileceğine bir türlü akıl erdiremez. Onun izine rastlamak ümidiyle koruculuğa intisab eder. Artık Greguvar çavuş gece gündüz doluşmakta herkese Jozefini sormaktadır. Nihayet yağmurlu bir günde sığındığı "Cinli Han " diye maruf viran bir handa herşeye vakıf olur. Cinlidir diye kimse ugramadığı bu handa ,Greguvar geceyi geçirmek zorundadır. Gece bir takım gürültüler,sesler işitir. Cesur çavuş hiç korkmaz. Nihayet herkesi korkutup kaçıran cinlerin , yapma kuklalar olduklarını,eşkiyalar tarafından idare edildiklerini,hanın bir kaçakçı yatağı olduğunu anlar. İçeride yakaladığı bir haydut herşeyi itiraf eder. Handa sadece bir kadının mahpus olduğunu söyler. Bu kadın Jözefindir. Kavuşan iki sevgili maceralarını birbirlerine anlatırlar. Gerçek hikâye Sa.

lar. Papazla De La Roş da meselenin anlaşılmasıyla ortadan kaybolurlar.

ŞAHISLAR

Jozefin : " 18 yaşında , orta boylu , nahif endamlı , esmer çehreli, kara gözlü bir kızcağız olup , öyle sair köylü kızlar gibi her gördüğü delikanlının yüzüne gülmez herkesle şaka etmez idi" 1

Greguvar : " Uzun boylu, geniş sadırlı, iri kemikli, esmer yağız, kara gözlü ,kara tüylü bir çocuktur ki onun dahi Jozeфин gibi vekarı pek ziyade" 2

De La Roş : Zadeğândandır. Muharrir şöyle tarif eder: "Herifin iki yanağı üzerinde favori denilen uzun sakalı olup eğer ki bu sakal altın sarısı gibi sarı ise de yüzünde peyda olmuş bir takım çizgilere nazaran De La Roş'un hiç olmaz ise kırkbeşini geçmiş bir adam olduğu anlaşılır idi. Boy upuzun, vücut koca ,kuru. Endam bir telgraf direği gibi dimdik. Ağzındaki dişleri hem gayet küçük hem gayet sık" 3

Ahmet Mithat efendinin aşk hikâyeleri arasında, aşk yüzünden cinayet işlenen iki hikâyesi vardır. Dolaptan temaşa ve gifte intikam.

DOLAPTAN TEMAŞA

Letaif'i Rivayat serisininin 20 nci cüzüdür. 1307 senesinde Kırk anbar matbaasında tabolurmuştur. Sahife adedi 135 ,ebadı 12X17 dir.

Davetli oldukları bir helva sohbetine gitmek üzere üç arkadaş yola çıkarlar. Keyiflenmek için önce bir meyhaneye uğrayan bu üç arkadaştan ikisi anlaşarak , Behram Ağayı orada bırakırlar. İşi anlayan Behram hesabı ödeyerek davetli oldukları yere gitmek üzere yola çıkar. Karanlık bir gecedir. Üstelik Behram yolu da bilmiyor. Epeyce ilerledikten sonra bitkin bir halde

1. Cinli Han Sa. 6
2. Cinli Han Sa. 6
3. Cinli Han Sa. 37

bir duvara dayanır. Fakat dayandığı yer bir kapıdır. Kapı açılınca kendisini bir taşlıkta bulur. Kendini toplayıp çıkacağı sırada yukarıdan inen bir kadın mani olur. Adamcağız af dileyerek durumu izaha kalkışır. Lâkin kadın ısrar ve tehditlerle Behramı içeri alır. Önce şaşırان Behram artık alışmıştır. Genç ve güzel kadının iltifatlarından memnun, meyhanede içtiği rakı ile mini mini ,beyaz,kınalı parmaklı ellerinden alıp içtiği kadehleri mukayese ederken kapı çalınır. Gelen kadının belâlısı Zorlu Mustafadır. Behramı yükün içine kapayan Leylâ Mustafa ile sohbe başlar. Fakat asıl kıyamet kocanın gelmesiyle kopar. Zorlu Mustafa kaçmayı kibirine yediremez. Leylâ'nın kocası Paşalı Soranizen Ahmet Ağa,uzun münakaşalardan sonra önce Mustafa sonra asıl suçlu bulduğu karısını yere serer. Bütün bu faciayı dolabın deliğinden sehreden Behram, ecel terleri dökmektedir. Paşanın gitmesini bekler. Fakat işi evin kedisi bozar. Acı miyavlamalarla mütemediyen dolaba koşan kedi, Paşalının şüphesini davet eder. Dolabı açar ve Behramı bulur. Behram her şeyi anlatır. Gördüklerini kimseye söylemeyeceğine dair söz verir. Neticede Behram Paşalı ile ömürlerinin sonuna kadar dost olarak kalırlar.

ŞAHISLAR

Behram Ağa : Kendi halinde bir esnaftır. Korkak ve halim selim bir adamdır.

Leylâ : Bir ay evvel Paşalı ile evlenmiştir. Fakat eski sevgilisi Zorlu Mustafa ile münasebetini devam ettirir. Ona kocasından çektiği paraları yedirir.

Zorlu Mustafa : Bir Yeniçeridir. Leylâdan kopardığı paralarla geçinir. Tam bir külhanbeyi tipidir.

Paşalı : Kırk yaşlarındadır. Ahmet Mithat efendi şöyle anlatıyor: "Uzun boylu, geniş omuzlu, gösterişli bir adam ise de ince belli, nahifçe endam- lı, kibar. Ayağında sarı markuplar, onun üzerinde galvar ve daha üstünde yol- lu şam kumaşından yırtmaçlı Paşalı entarisi"1

ÇİFTE İNTİKAM

Letaif-i Rivayat serisinin 16 ncı cüzüdür. 1304 şenesinde İstanbul'da basılmıştır. Sahife adedi 80 ,ebadı 12X17 dir.

Fransada geçen bir aşk macerasıdır. Kura neferi olarak gönderildiği Cezairde yaralanarak tekaüt edilen Baba Lutis orman bekçisidir. Tekaüdiyesi-ne ek olarak aldığı bu para ile köyün zenginleri arasına karışmıştır. Kendi-sini beklemiş olan halazadesi Jeneviyev ile evlenir. Fakat ilk çocukları üç aylık iken kadın ölür. Baba Lutis karısının muhabetini de kızına verir. Mar-garit büyüünce köyün en güzel kızlarından biri olur. Komşuları ile gittiği panayırda dans ettiği delikanlılardan biri kendisine izdivaç teklif eder. Mar-garit şaşkındır. Çünkü Paristen köylerine gelen bir ressamı sevmektedir. Ba-basına ve Antuvana inkâr etmekle beraber ressamla buluşmaya devam eder. Va-ziyeti sezen babası bir gün ormanda gözetler. Ve çok iyi nişan aldığından kızını baştan çıkaran ressamı öldürür. Lâkin aynı zamanda iki silâh patla-mıştır. Margarit ve ressam ikisi de ölmüşlerdir. Bu ikinci silâh ihanet e-dersen sevgisini değil seni öldürürüm, diyen Antuvanındır.

Antuvan ile Baba Lutis müşterek cinayetlerini gizlemek için iki sev-giliyi oraya gömerek ,Margaritle ressamın kaçtığını ilân ederler.

ŞAHISLAR

Baba Lutis : "Baba Lutis Fransanın her sene binlercesini Cezaire gön-derdiği kur'a neferatından olup Cezairde beş sene askerlik ettikten ve rengi-ruyunu magrip Arapları gibi esmerleştirdikten sonra bir muharebede almış ol-duğu yara üzerine tekaüt edilmiş idi!"

Jeneviyev : Ondokuzunu bitirmiş iri yarı bir köylü kızdır.

Margarit : "1,30 boy farzediniz. Bu boyun üzerine bir kafa geçiri-niz ki belden aşağıya doğru temevvüç ederek aynen koyu kumral saçların şene hizasına kadar ihata eylemiş oldukları yüz ,evvela bir çift iri ve parlak göz-ler ,saniyen bir mevzun burun,salisen ince iri bir ağız,rabian ağza mütenasip
1. Çifte intikam Sa.3

bir gene ile mücehhez bulunsun. Ama bu gözlerin üzerinde bir gift semmur itlakına şayan olacak derecelerde kıvrıcık killi mukavves kağlar . Ve burnun delikleri etrafında kadının meziyeti nisvaniyece kuvvetine dal olmak üzere daima kabarık kulaklar ile ağzın derinunda hem sık hem de küçük hem beyaz dişler ve genenin de ta ucunda bir zenehdan bulunur!1

Antuvan : " Margaritten birbuçuk karış daha yüksek ,Otuzbeş kilo daha ağır bir babayığit . Eğer Gul Yabani hikâyeleri doğru ise bu zatın ejdadı meyanında bir Gul Yabani bulunduğuna şüphe etmemelidir!2

Mil Flör : Ressamdır. "Uzun boylu,etine dolgun,beyaz tenli,mütenasip simalı gayet yakışıklı bir delikanlı olduğundahiç kimse tasavvur olunamaz ki Mil Flör'ü görsün de hiç olmaz ise yakışıklı delikanlı demesin! 3

Ahmet Mithat efendi cemiyette kayıtsız şartsız mahkûm edilen düşmüş kadın mevzuuna da temas eder. Düşmüş kadınların hemek ekserisinin masum olduklarını anlatır ve onları bu yola sevkeden sebeplerini inceler. Bu mevzuda yazılmış iki hikâyesi vardır. Bunlardan birisi tercümedir. Ana kız adını taşıyan bu hikâye evini terkeden bir kadının sonunu anlatır. Diğeri Mihnetkeşandır. Düşmüş kadınları müdafaa eder. Önce Ana kız hikâyesini görelim:

ANA KIZ

Letaif-i Rivayat serisinin 25 nci cüzüdür. Tercümanı hakikatte tefrika edilmiş ,1312 senesinde kitap halinde çıkmıştır. Sahife adedi 101,ebadı 12X17 dir.

Lion vilâyeti köylülerinden Jermen aynı köyden Mişel ile evlenir. Karı koca Pariste bir konakta çalışırlar. Konak sahiplerinin ölümüyle aşıka kalan karı koca kurabiyecilikle kızları Anjeliki okutur, Terbiye ederler.Fakat Mişel'in ölümü ile Jermen Anjelikle yapa yalnız kalır. Bütün ümidi kızı Anjeliki drahomasız bir alanın çıkmasıdır. Nihayet Pol ,Anjelike talip olur.
1.Cifte intikam Sa.6 2.Cifte intikam Sa.35
3.Cifte intikam Sa.67

Tamamle belini dorultmuş iken ,Pol ikibuçuk yaşındaki kızı Lüiz'i öksüz bırakarak vefat eder. Kocası ölünce Anjelic de evi terkeder. Büyük anne torununu büyütmeye çalışır. Lâkin kuru ekmekle büyüyen Lüiz mariz bir çocuktur. Jarmen torununu tebdilhavaya götürememek üzüntüsü içinde iken eski dostlarından Baron Marsel yardım elini uzatır. Luiz ile Jarmeni çiftliğine gönderir. Luiz kısa zamanda Baronun kızına kendisini sevdirebilir. Sıhathi düzelir, rengi gelir güzelleşir. Baronun ailesi sayfiye dönüşünde de Luizi bırakmazlar. Konağa yerleşen Luiz kendisine talip olan bir yüzbaşı ile evlendirilir. Luiz evlendiği gün kiliseden çıkarken yanlarına ağzı burnu hastalıktan düşmüş bir kadın yaklaşır. Bu Luiz'in hiç tanımadığı annesi Anjelicdir. Sürdüğü sefil hayatın neticesi onu böyle bir felâkete sürüklemiştir.

ŞAHISLAR

Jermen Valide: "Yaş altmışı geçik yetmişe doğru yol almış olduğu halde vücüt zinde . Saçın iki yanlı demetleri arasına epeyce kır serpmişse de siyah saçlar dahi kırlık kadar göze görünmezler!" 1

Luiz : Jermen Validenin torunudur. (13-14 yaşında bir yavrucak . Lâkin teşekkülâtı bedeniyeye Jermen Validenin bilkülliye makûsu ,vucudu gayet nahif ,rengi gayet solgun!" 2

Anjelic : Luiz'in annesidir. "Fidan gibi boy ,geniş omuzlarla Letafeti bir kat daha artan beli ,beyaz çehresi ,güzel lepiska saçları " 3

Baron Marsel: Luiz'i himayesine alan Baronu muharrir şöyle anlatıyor: "50-60 arasında ,yüzünden suretinden hayır umulur bir kibar adam idi" 4

Madam La Baron : "Ellisine takarrup etmiş bir kadın ise de kendisini iyi muhafaza etmiş olduğu için yaşça kırktan ağağı görülmüyordu. Hele mütenasip endamını ,hüsmüne ,cemaline,etvarı kibaranesine diyecek yok idi" 5

1. Ana kız Sa.
2. Ana kız Sa.
3. Ana kız Sa.
4. Ana kız Sa.
5. Ana kız Sa.

Mihnetkeşân
~~MEHMET KEŞAN~~

Letaif-i Rivayat serisinin 4 ncü cüzünün ikinci hikâyesidir. Muharri-
rin zatına mahsus matbaada 1287 senesinde basılmıştır. Sahife adedi 36 , eba-
dı 12X17 dir.

Dakik Bey iyi bir hakkâk ve kâtip olduğu için resmi vazifeye girmez .
Geçimini yaptığı mühürler , yazdığı protestolar ve babasından kalma hanın ki-
rasiyle temin eder. Bekârdır ve evlenmeye de niyeti yoktur. Hayatın bütün
zevâlerinin meyhane köşelerinde , umumî evlerde bulunacağına emindir.

Fakat bir gün bu evlerden birinde rastladığı acıklı vaziyet , Dakik Be-
yin eski düşüncelerini altüst eder. Orada her zaman gördüğü coşkun neşenin ar-
kasında , gözyaşlarının ve azapların gizlendiğini, herkesi eğlendirmeye çalışan
bu bedbaht kadınların bütün emürlerince gizli gizli ağladıklarını anlar. Düş-
müş kadınlara karşı kalbinde büyük bir rikkat uyanır. Oraya fakirlikten yeni
düşmüş masum bir kız adeta çocuk sayılacak kadar küçük bir kızı nikahına alır.
Bu suretle onun bu batakhane den kurtarmış olur. Kendisi de bir daha öyle yer-
lere gitmez.

ŞAHİSLAR

Dakik Bey: Hem kâtip hem şairdir. Kendisini mesut edecek her türlü ey-
lenceye mubah sayar. Evlenmeye aleyhtardır.

Letaif-i Rivayat serisindeki aşk hikâyeleri burada sona eriyor. Seri-
nin diğer hikâyeleri muhtelif mevzulara temas eder: Köy hayatı ile şehir ha-
yatının mukayesesini yapar. Kızların tahsil ve terbiyeleri lüzumundan bahse-
der, kötü insanların nihayet cezalarını çekeceğini gösterir, İşsizliğin kötü-
lüklerini tebarüz ettirir. Şimdi bu hikâyeleri görelim:

LETAIF-İ RİVAYAT SERİSİNDEKİ MUHTELİF MEVZULARA AİT
HİKÂYELER

Biraz yukarda incelediğimiz Para hikâyesinde olduğu gibi ,Ahmet Mithat efendi bahtiyarlık hikâyesinde de biri ,miras peşinde koşan, türlü maceralar geçiren, neticede servetiyle beraber kendi de mahvolan ; diğeri on parasız işe başliyerek sırf kendi kabiliyetile kâfi derecede bir reffah ve saadete erişen iki arkadaşın ele alır. Biri şehrin sefahat hayatında mahvolurken ,diğeri köyün saf ve temiz havasında bahtiyar yaşar. Bu vesile ile muharrir köy ile şehir hayatını karşılaştırarak köyün lehine neticeler çıkarır.

BAHTİYARLIK

Letaif-i Rivayat serisinin 11 nci cüzüdür. 1302 senesinde Kırk anbar matbaasında basılmıştır. Sahife adedi 194, Ebadı 12X17 dir.

Senai ile Şinasi mekteb-i Sultaniyede okuyan iki arkadaşdır. Senai Bursa köylülerinden zengin bir köy ağası olan Yamalı Musa 'nın ,Şinasi namuslu ve orta halli bir memur olan Semih Beyin oğludur. Senai köyden nefret eden,şehir hasretile yanan bir babanın telkinleriyle büyümüşür. Şinasi namuslu fakat parasız ,sanat ve ticaret erbabına gıpta eden , iffet ve sadakat feda edilmedikçe memurlukta servet kazanılamıyacağına ,asıl saadetin köylerde olduğunu söyleyen bir münevver adamın tesiriyle yetişmiştir. Bu iki çocuk pek tabiidir ki mütemadiyen köy ve şehir münakaşaları yapacaktır.

Mektep bitince Senai devlet dairelerinden birine memur olur. Beyoğlunun çalgılı ,içkili gazinolarına devama başlar. Bütün emeli Avrupaya gidebilmektir. İstanbulu büyük bir köy olarak görür. Ve Osmanlıların herşeyinden nefret eder. Babasının ölümü,beklediği fırsatı eline geçirir. Dörtbin lira ile Parise hareket eder. Sözde meşhur bir avukat olarak dönecektir. Lâkin Pariste sefahat hayatından kurtulamaz. Her türlü rezaleti yapar. Nihayet hastalanır. Doktorlar Sicilyaya tavsiye ederler.

İtalyada da bir sürü macera geçirir. Haydutlar tarafından soyulur.Türk

makamlarının yardımı ile beş parasız İstanbula ancak gelebilir. Kaybını telâfi için zengin bir adam olan Abdülcebbar Beyin kızı Nusret hanıma talip olur. Ve evlenir.

Şinasiye gelince : Sultaniyi bitirince Anadoluya geçmiştir. Şahsi çalışmasıyla arazi sahibi olur. Çalışkanlığı , bilgisi , iyilikleri ile köylülere kendisini sevdirebilir. Senai'nin üvey kardeşi Zeliha ile evlenir. Zelihanın annesi de Yamalı Musa'nın ölümüyle dul kalmıştır. Şinasi yanına aldığı babası ile de onu evlendirir. Abdülcebbar ve ailesi kendisini Bursada arazi sahibi olarak tanıtan Senainin on parasının olmadığını yaptıkları Bursa seyahatinde öğrenirler. Lâkin iş bu kadarla bitmez. İstanbula dönünce ikinci bir felâketle karşılaşır. Senai konakta ne varsa satmış . Ayrıca onbin liralık bir borç bırakarak İsviçreye kaçmıştır.

ŞAHISLAR

Senai : Yamalı Musa'nın oğludur. Gözü Avrupadadır. Önce babasının , sonra karısının paralarıyla Avrupaya gider. Ve türlü maceralara atılır.

Şinasi: Kültürlü bir babanın oğludur. Gayesi şehrin dağdağasından uzak saf ve temiz bir hayat yaşamaktır. Münevver bir köylü tipi yaratmıştır. ~~Yam~~

Yamalı Musa Ağa : Zengin bir köy ağasıdır. Oğlunu Paşa yapmak ister. Saadetin köylerden uzak olduğuna inanmıştır.

Samih Bey : Namuslu ve vazifesine düşkün bir memurdur. Memur, maaşı mukabilinde bütün ömrünü devletine satmıştır, diyerek sade vazifesini düşünür.

Nusret Hanım: Abdülcebbar Beyin kızıdır. Bir Fransız mürebbiye terbiye etmiştir. Fransızca bilir. Ahlaktan, felsefeden bahseder, piyano çalar. Fakat Müslümanlığa dair hiç birşey bilmez.

Zeliha : Yamalı Musa'nın ikinci karısından olan köyde büyümüş bir kızıdır. Muharrir şöyle anlatıyor: "Ama ne boy ne bos . O geniş omuzlar . Bahusus ki sabahın perişanlık haliyle kızın sinesi pek de mestur olmadığından sinedeki teravete beyazlığa kıyasen çehre hiçbir şey değil. Perdeyi tutup kaldıran elleri bembeyaz hem minimini . Arkasına bir hilali gömlek ve onun üzerine yal-

nız bir yelek giymiş olduğundan kolunun tenasübü bin kadının birinde bulunmaz! 1

Abdülcebbar : Zengin ve cahil bir adamdır. Kızının terbiyesini Fransız mürebbiyeye bırakmıştır. Kendisi ne Osmanlılıktan ne de alafrangalıktan anlar.

Hikâyelerinde muhtelif vesilelerle tahsilin lüzumundan bilhassa kızların cahil kalmamalarından ısrarla bahseden Mithat efendi **Diplomalı Kız Ünvanı** ile Fransız muharrirlerinden Dik May'dan aldığı ilhamla yazdığı hikâyede, tahsili başlı başına bir mevzu yapmıştır. Bu hikâyenin tetkikine gelince:

DİPLOMALI KIZ

Retaif-i Rivayat serisinin 19 ncu cüzüdür. 1307 senesinde İstanbulda Kırk anbar matbaasında basılmıştır. Tetkik ettiğimiz nüshada "Tercümanı Hakkat gazetesinde dercedildikten sonra maarif nezareti celilesinin ruhsatı ile tabolunmuştur" kaydı vardır. Sahife adedi 228 ,ebadı 12X17 dir.

Demirci Jan, yegâne kızı Juliyi okutmak muallime yapmak niyetindedir. Karısının itirazlarına rağmen kararından dönmeyiz. Bütün kazançlarını, sandığa biriktirdikleri bir kağıt kuruş da dahil olmak üzere hepsini kızının tahsilini harcayan demirci, büyük bir ümitle onun mezuniyetini bekler. Kızı Juli dördüncülikle mektebi bitirir. Fakat münhal yer olmadığından tayini yapılmaz. Aile yiyecek kuru ekmeğe bile bulamamaktadır. Demirci de ihtiyarlamıştır, eski kazancını elde edemez. Aile borç içindedir. Kış bütün hükmünü icra etmektedir. Baba sabahları ümitsiz ve hayatından bezgin kalkıp işine gider gitmez, ana kız tamtakır tavan arasında açlık, soğuk ve sefalet içinde münakaşalarına başlıyorlar. Anne diplomanın karın doyuramayacağını, bir sanatkar olsa idi bir terzi, şişekçi olsa idi bu felâket ve sefalete düşmeyeceklerini mütemadiyen tekrarlamaktadır. Nihayet zavallı Jüli muallimelikten ümidini keserek önüne gelen her yere bir istida ile müracaat eder. Bir zamanlar büyük bir ümit ve iştiaqla. Bahtiyarlık Sa.155

la çalışarak neler pahasına kazandığı diplomanın hiçbir faydası olmadığını gören kızcağız günlerce sefalet içinde bir haber bekler. Nihayet istidalarını takip etmeye mecbur olur. Fakat güzel bir kız olmayan Juli ,hiçbir amirden iltifat görmez . Diplomanın ,bilginin ,zekânın değil sadece güzelliğın arandığını anlar. Sokaklarda sefaletlerini düşünerek dolaşır. Çaresizlik içindedir. Bu sırada muhteşem bir cenaze alayını farkeder ve gayrı ihtiyari alaya iştirak eder . Cenazedeki çiçeklerin büyük bir servet olduklarını düşünürken bir buketin arabadan düştüğünü farkeder. Onu nefsiyle hayli mücadele ettikten sonra alır. Bir çiçekçi dükânında küçük demetler yapar, bir sepete doldurarak Paris tiyatrosunun kapısına gider.

Juli , Fransanın en meşhur şairlerinin gül hakkında söylediği en lâtif mısraları terennüm ederek çiçek satmaya başlar. Okadar talâkatle ,okadar güzel okumaktadır ki herkes durup dinliyor. Çiçeklerin hepsi bitmiş ,Juli tahmininden de fazla para kazanmıştır. Bu böylece birkaç gün devam eder. Artık her akşam bir değil, birkaç sepet çiçek satmaktadır. Bütün tiyatro müdavimleri tarafından alınır. Diplomalı çiçekçi diye meşhur olur. Juli her akşam çiçek demetlerinin arasına öyle mısralar kor ki her akşam bunlar başka başka şairlerden parçalardır.

Fakat ilesine nasıl anlatsın. Tiyatro kapısında çiçek sattığını nasıl söylesin. Onlara büyük bir mağazanın hesabını tuttuğunu ,hesapların kaparması için mağazaların kapanma saatinden sonra çalıştığını söyler. Anne baba memnundur. Günler böylece geçerken apartmanın mütecessis kapıcısı ile karısı Juliden şüphelermiye başlarlar. Juli'nin kıyafeti ,gece yarısı eve dönüşü karı kocanınecessüs damarlarını kamçılar. Artık işi gücü bırakıp Juliyi takiple uğraşırlar. Bir gün Juliyi takip eden kapıcı hepsini görür. Hemen babasına haber verir. Birkaç kişinin metresi olduğunu ,gözleriyle tiyatrodâ çiçek satariken gördüğünü söyler. Ertesi günü Jan,söylenenleri tahkik etmek üzere tiyatroya giderse de tesadüfen o gece Juli gelmez.

Jan düşünmektedir. Eğer kızı ,gayrı meşru bir kazanç temin ediyorsa bile ,bunu anası babası için yapmıyor mu idi ? Açlıktan ölmek için baş vurduğu son çare değil mi idi? Onu suçlu görmeye vicdanı bir türlü razı olmaz.

Kızına herşeyi anlatmasını söyler. Juli gayet sakin bir halde şimdilik iza-
hat istememelerini ,bir hafta sonra herşeyi anlatacağını söyler.

Beklenen gün gelir Jan ,içinden yüz frank çıkan bir mektup alır.Kızı,
bütün borçlarını ödeyerek ,esyalalarını da kapıcıya teslim edip ,göndereceği
adamla Rişliyo sokağındaki eve gelmelerini bildirir. Juli annesiyle babasına
Rişliyo sokağında kiraladığı konforlu bir dairede karşılar. Onların boymuna
sarılır ,işte evimiz diye evi gezdirir. Vaziyetini anlatır ve Fransız tiyat-
rosu ile yaptığı mukaveleyi gösterir: Genç artistlere fesahat dersi ve negri-
yat kaleminde muhtar olarak yılda oniki şiir okumak konferansı vermek şartiy-
le oniki bin frank aylıkla tayinini bildiren bir mukavele.~~iki~~ Aile sevinç i-
çindedir. Bekledikleri gün nihayet gelmiştir. Hikâye, Juli'nin "Şükûfe Furuş
dahî olacak olsa kızları yine muallime diplomasına nail etmelidir"sözleriyle
nihayetlenir.

ŞAHISLAR

Matmazel Juli : Ahmet Mithat efendi Juli'yi şöyle anlatıyor: "Onse-
kiz yaşında . Fakat genç erbabı kalemimizin cümlesinin hep bir muallimi edep-
ten öğrenmiş oldukları tabirat vechile böyle rengi ruyu şafakgün değil,lepis-
ka gisuları zerrin değil ,mavi gözleri kebut ile rekabete çıkmamış ,dudakla-
rı gonceyi nev şuküfteye hiç benzemez. İbtisamı bahar gibi gönüllere ferzah
vermez. Çirkin mi ? Hayır. Asla çirkin değil. Eğer karnı doysa ,kanına mebzü-
liyet gelse ,bu basma kalıp tavsifatın kâffesine musaddak olacak. Fakat aç-
lıktan çehre solgun, gözler fertsiz,dudaklar renksiz. Şairlerimizin yalnız bir
tabirine uyan yalnız bir yeri var ki beli dir: Muy-u miyan . Vücutte bir dir-
hem et olmadığı mide dahî bomboğ. Bel kıl kadar olmaz da ne olur? "1 Muallim
mektebi mezumudur. Namuslu ve ciddi bir kızdır.

Madam Polini : Juli'nin annesidir. Kızını bir sanatkat,bir çiçekçi,
bir terzi olarak yetiştirmek ister. Kızlara tahsil lâzımdedir fikrindedir.
Hikâyede portresi şöyle çizilmiştir: "Juli kadar kansız,Juli kadar cansız.Faz-
1.Diplomalı Kız Sa. 6

la olarak ihtiyarca da . Yüzü buruşmuş amma bu hali ihtiyarlıktan sarmayınız. Avurtları okadar çökmüş ki açlıktan avurtlarını yemeğe kalkmış . Sarı saçları ,mavi gözleri ,çehrenin şekli Julininkinin aynıdır" 1

Demirci Jan: Demirci olmasına rağmen Güzel Sanatlardan ,Edebî eserlerden zevk duyan bir adamdır. Kızını her türlü fedakârlığa katlanarak tahsilin son mertebesine çıkarır. "şimdi Ellibeşlik bir adamdır. Gençliğinde dev gibi kuvvetli bir ustadır. Boy 1,95 ,omuzlar ,göğüs ,arka gayet geniş, bel ince ,bacaklar sanki nisbetinden daha kalın . Bununla beraber çehre pek lâtif . Uzunca bir burun ,kalınca bir çift dudak ,açık kumral bıyık ,bir çift mavi göz"2

BİR FİTNEKÂR

Letaif-i Rivayat serisinin 9 ncu cüzünün ikinci hikâyesidir. Sahife adedi 54, ebadı 12X17 dir.

Bir kötü insanın bütün bir aileyi mahvedişini ,fakat yaptığı kötülüklerin cezasını fazlasıyla çektiğini anlatan bir hikâyedir.

Taksimde bir gazinoda oturan üç genç üstü başı tertemiz bir adamın dilemmasini hayretle müşahede ederler. Ölüm halinde olan bir hasta için para topladığını söyliylen bu adamı takip ederek acıklı bir hikâye dinler ve ibret alırlar. Bu hikâye şudur:

Mümtaz Bey zengin bir adamdır. Karısı ,kızı ,kölesi Mansur ,uşağı Karabacak ile İstanbula uzak bir inziva köşesinde mesut ve müreffeh bir hayat geçirirler. Kızı Münevver bir gün uzaktan gördüğü bir delikanlıya aşık olduğunu sadık uşakları Karabacağa itiraf eder. Karabacak da yardıma söz verir. Bu hususta Mansurun da fikrini alır. Mansur zeki ve beceriklidir. Bir iki gün sonra mevzubahis genç hakkında bir sürü malûmatla gelir. Tahkikat için yüz altına ihtiyacı olduğunu söyler. Parayı alır ve kızı kaçıya teşvik eder. Nihayet Münevver razı olur. Fakat yolda iken Karabacakla beraber yakalanır. Evden mücevher ve para çaldığı zannıyla Karabacağa işkence ederler.

- 1.Diplomalı Kız Sa. 7
- 2.Diplomalı Kız Sa. 15

Zavallı uşağın çekmediği kalmaz. Bir sene hapiste yattıktan sonra konağa gittiği zaman metrük ve harap bir halde bulur. Yaptığı tahkikatın neticesinde , kızının kaçtığı gün Mümtaz Beyin kendisini balkondan aşağı attığını kızın teessüründen daha o gün öldüğünü ,annesinin delirerek sokaklardan dilendiğini dehşetle öğrenir. Tahkikatını derinleştirenince ,büyük bir saflıkla inandığı Mansurun kendi menfaati için bu felâketlere sebep olduğunu anlar. Suada Bey diye Münevver hanıma tanıtılan aşık delikanlının mevcut olmadığını ,konağı soydurduğunu, kızı kaçırttıktan sonra evdeki mücevherleri çalıp Karabacağı yalattığını öğrenir. Adını Cenap yapan Mansuru bulur. "İnşallah dilenirsin, çanağına para atarım. Eğer dilenemiyecek kadar miskin olursan ,bilvekâle dilenip sana getiririm!" diye betdua eder. Duası yerine gelir. İşte bugün Mansur ölüm yatağındadır ve Karabacak ölüm yatağındaki Mansur için para dilenmektedir.

ŞAHISLAR

Mümtaz Bey: Orta yaşlı ,iyi ahlâklı alim bir adamdır.

Mansur : Mümtaz Beyin kölesidir. Zeki ve hilekâr bir tip olarak tanıyıyoruz.

Karabacak : Mümtaz Beyin küçük iken aldığı bir uşaktır. Son derece sadık ve temiz kalplidir.

SUİZAN

Letaif-i Rivayatın ilk cüzüdür. 1305 senesinde İstanbulda Kırk anbar matbaasında basılmıştır. Sahife adedi 44, ebadı 12X17 dir.

Hakikatı bilmeden şüphle etmenin sebep olduğu komik durumu gösteren bir hikâyedir.

Parisin sayfiyelerinden birine yazlığa çıkan kahramanımız yağmurlu bir günde eve dönerken bindiği arabada eski dostlarından Simona rastlar. Simon yeni evlidir. Arkadaşını evine davet eder, karısı ile tanıştırır . Evde Simonun

Genç ve güzel karısı Polinden başka dayısının oğlu Şarl vardır. Genç ve yakışıklı Şarl ile güzel Poli'nin samimiyeti misafirin dikkatini celbeder. Yatma zamanı gelir. Herkes odasına çekilir. Misafir Polin ile Şarlı düşünmektedir. Bu sırada bir gürültü olur. Misafir pencereden bakınca Poli'nin gecelik kıyafeti ile bahçedeki kulübeye girdiğini görür. Biraz sonra aynı yere Şarlin kostuğunun farkına varır. Artık zavallı Simon'a lisani münasiple durumu anlatmaktan başka çare kalmadığını düşünür. Bu sırada Simonun da indığını görünce bir cinayet çıkmasından korkarak mani olmak ister. Aralarında hayli gülünç bir konuşma geçer. Nihayet düğüm çözülür. Meğer o akşam yemekte yedikleri erik hoşafı hepsinin bağırsaklarını bozduğundan bahçedeki helâya taşınırlarmış.

ŞAHISLAR

Muharrir şahısların portrelerini çizmemiştir.

Mösyö Simon : Fakir bir gençtir. Sevdiği güzel ve zengin Polinle evlenmiş mesut yaşamaktadır.

Polin : Zengin ve kibar bir ailenin kızıdır. Çok güzel ve çok genç olduğunu biliyoruz.

Şarl : Poli'nin dayısının oğludur. Genç ve yakışıklı bir delikanlıdır.

OBUR

Letaif-i Rivayat serisinin 13.ncü cüzüdür. Kırk anbar matbaasında 1302 senesinde basılmıştır. Sahife adedi 106 ,ebadı 12X17 dir.

Bir mirasyedi olan Neşati efendi zamanını şuna buna muziplik etmekle geçirir. Bir günde Fil Tahsin diye maruf bir pisboğazı eğlence vesilesi eder. Neşati efendi ve arkadaşları obur Tahsine bir oyun hazırlarlar.

Fil Tahsinî bir adam yolluyarak Neşati efendi konağa davet eder. Yoladıkları adam yolda Tahsini oyalyarak konağa ezana yakın getirir. Tahsinin bütün düşüncesi yiyeceği yemeklerdir. Önce oturma odasında kahve ikram ederler.

Konuştukları mevzu hep yemeğe aittir. Öyle hareket ederler ki Fil Tahsin bir türlü nezaman yemek yiyeceklerini soramaz. Evdekiler yemek yemiştir. Bundan habersiz bekler. Nihayet geç vakit herkes odasına çekiliyor . Fil Tahsin namaz kıldıklarını sanıyor . Açlıktan baygın ve şaşkındır. Bu sırada Fil Tahsine aşık olan Çeşmi Cellâd kalfa geliyor. Tahsine ilânı aşka başlıyor. Kalfa yemek getirmeye gittiği esnada Neşati efendi Fil Tahsini seyre geliyor. Elinde tepsi binbir iltifatlarla odaya giren kalfa elindeki tepsiyi korkudan düşür. Neşati efendi Fil Tahsin ile Çeşmi Cellâdın arasındaki vakayı anlar. Oynadığı oyunun kendi şerefini berbat etmekten başka işe yaramadığını anlar. Tahsin hiçbir şey dinlemez. Bir taraftan yere dökülen yemekleri yemektedir.

ŞAHISLAR

Neşati Efendi: Ömrünü eğlence ile geçiren bir mirasyedidir.

Fil Tahsin : Pisboğaz olduğu için Fil lâkabını almıştır. İyi kalpli, saf, yemek için yaşıyan bir insandır.

BİR ACİBEYİ SAYDIYE

Letaif-i Rivayatın 24 ncü cüzüdür. Tercümanı hakikatte tefrika edildikten sonra 1311 de basılmıştır. Sahife adedi 120, ebadı 12X17 dir.

Hikâyede Afrikada yapılan bir Goril avı anlatılıyor. Pol isimli bir Fransız seyahatçisi Afrika Kongosuna gidiyor. Orada bir goril avlıyorlar ve Gorilin kaçırdığı yerli kuzu Calu'yu buluyorlar.

Gambo ,Pola Calunun aşığı olduğunu , aylardır kayıp bulunduğunu, onu kaçıranın rakibi Saka sandığını , avda onu öne sürüp öldürterek intikamını aldığını anlatıyor.

Köy halkı Calu meselesinde ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı Gambo, diğeri rakibi tarafındandır. Bu suretle Calu bulunarak dava da ortadan kalkmış olmaktadır.

Ahmet Mithat efendinin Cankurtaranlar adı altında yazdığı hikâye ayrı ayrı üç vakayı ihtiva ediyor:

CANKURTARANLAR

Serinin 23 ncü cüzüdür. Tercümanı hakikatte dercedildikten sonra 1311 senesinde İstanbulda basılmıştır. Sahife adedi 81, ebadı 12X17 dir.

Bir toplantıda üç ayrı vaka hikâye edilir. İşte hikâye bu üç ayrı vaka-
dan ibarettir.

Birinci vaka : Liyonda geçer. Hikâyenin nakili bir gün Run nehri ke-
narında gezmeğe gider. Bir müddet sonra nehre ,yüzmeğe gelen üç gençten bi-
rinin boğulmak tehlikesi geçirdiğini görür. Arkadaşları kurtarmak için cesa-
ret gösteremezler. Kendisi soyunup kurtarır. Mükâfat olarak Tahlisiye Cemiyet-
tinden bir madalya kazanır.

Bu vakayı dinliyenlerden birisi gülerek bu üç gençten birisinin kar-
deşi olduğunu ve eylemek gayesile boğulmak taklidi yaptıklarını ilâve ederek
herkesi güldürür.

İkinci vakayı ev sahibi nakleder: Kıra gezmeğe çıkan mezkûr şahıs de-
niz kenarında bir kayanın üzerinde oturarak denizi seyrederken birdenbire su-
lar yükselmiye başlar. Nihayet boğazına kadar yükselir. Ölüm muhakkaktır. Bu
sırada cebindeki Şark çubuğunu hatırlar. Çubuğun ucunu dışarı çıkarır ,teneffüs
füzü temin eder. Sular alçalıncaya kadar böylece bekler, ölümden kurtulur.

Üçüncü vakayı meclisin en yaşlılarından biri nakleder: Bu ihtiyar bey
gençliğinde Pariste tahsilde iken bitişik komşularından bizar olduğunu anla-
tır. Bu kavgacı insanlar geveze papağanlarile beraber ders çalışmasına mani
olurlar. Aynı senenin yaz tatilinde civar sayfiyelerden birine gider. Zaten
anne ve babası tarafından evlenmeye teşvik edilen genç orada tanıştığı ve be-
yendiği bir kızın adresini alır. Dönüşte Pariste oturan bu aileyi ziyaret e-
der. Nazik ve iyi bir anne ile babaya sahip genç ve güzel kız-da hiç bir ku-
sur bulamaz. Bu sırada diğer odadan ayıp lâflar söyliyen bir papağan işi alt-

üst eder. Delikanlı bütün sene kendisini rahatsız eden kavgacı aile ile karşı karşıya olduğunu anlar. Arka taraftaki kapıdan girdiği için komşusu olduklarını anlamamıştır. Mesut olamayacağı bir izdivaçtan kendisini kurtaran papağana duğa ederek evden ayrılır.

Muharrir bu üç vakkada da kahramanlarının portrelerini çizmemiştir.

II

TETKİK EDİLEN HİKÂYELERDE
İLERİ SÜRÜLEN FİKİRLER

ROMAN HAKKINDA

Okuyucularına birşeyler öğretmek, ders vermek gayesile romanlarını yazdığını bildiğimiz Ahmet Mithat efendinin roman hakkındaki görüşlerini tetkik edelim. Muhtelif hikâyelerinin ön sözlerinden yahut bir vesile ile bu mevzua ayırdığı paragraflardan topladığımız, biraz aşağıda göreceğimiz fikirleri, Ahmet Mithat efendinin roman telâkkisini çok iyi açıklıyor. Meselâ Emanetçi Sıtkı hikâyesinin mukaddimesinde umumî olarak romanı tarif ediyor:

" Letaif-i Rivayatımızın bu cüzüne bir roman demekten ziyade tarih denilse beca olur. Zira karide ~~der~~imizin malûmudur ki bir şeyin aslı faslı olmayıp da hayalde vucüt bulmuş olursa ona roman derler. Ve hakikat halde gerçekten vukua gelmiş olan şeylere dahi roman ismi lâayık olamayıp tarih denilmek iktiza eder! " 1

Romanlarında okuyucularının birşeyler öğrenmesini gözönünde tuttuğunu anlatır: "Romanlarımızda sırf mahsûlû hayal olan vukuattan mada vekayı-i mezkûre hangi yerlere, hangi zamanlara ve ne gibi sanayiye, fûnuña, ulûma müteallik ise o yerler ve zamanlara, o ilimler ve fenler ve sanatlara mahsus olarak ita olunacak malûmatı dosdoğru ita eylemek mutadî acizanemdir. Ta ki romanların vukuat kısmını okuyarak onun tasvir edeceği hayâlâtı şairaneden eğlence ve telezzüz arayacak olan karilerim, bunları arar iken birçok dahi malûmatı nafiyye müsadif olarak hem ziyaret hem ticaret fehvasının bir ci hetine olsun medlûl olalar diye " 2

Başka bir yerde romanın mahiyetinden şöyle bahsediyor: " Zaten romanların mahiyetleri neden ibaret olur? Cınaiyattan mada bu mahiyetler ya bir kadının kocasına veyahut bir kocanın karısına hiyanet etmelerinden ibaret değil mi ? Bu hiyanet neticesini intac için dahi ya zevce veyahut zevceye hariçten bir takım aşk ve sevda hayâlâtı hucüm ettirilir. İşte bir romandır meydana çıkar. Bundan hüsnü ibret alanlar necat bulurlar, süi ibret alanlar ise kendileri de başkaca bir romana zemin olabilecek ahvale düçar olurlar.

1. Emanetçi Sıtkı ~~Makaddeme~~
2. Bir Acibei Saydiye Sa.2

da aleml kendilerine ya güldürürler ya ağlatırlar" 1

Bir hikâye yazarken daima ondan ibret alınacak bir netice çıkardığı-
nı söyler: "Bir hikâye okunduğu zaman hem malûmat almalı hem eğlence bulma-
lı, hem de neticesinde intibah ve ibreti mücip olacak bir hikmete nail olmalı"2

Realist romanın aleyhindedir: "Fransada hüsn-ü ahlâk üzerine roman bi-
na eylemek modası çoktan kalkmış ve Mahut Emil Zola en başta olduğu halde ta-
biî roman yazıyoruz diye bütün fehâiş-i nev-i beşeri bir çok da mübalâğalar-
la ,ifratlarla donatıp, zinetliyerek meydana koymayı hüner addetmekte bulun-
muşlardır" 3

Romanı fayda cihetinden mütalâa eden ,okuyucusuna bilgi vermek maks-
diyle yazı yazan Ahmet Mithat efendi hikâyelerinde muhtelif sosyal meselele-
ri ele alır, tenkidini yapar. Şimdi gerek eykari diyerek bizzat söylediği ,
gerek kahramanlarına söylettiği bu fikirleri sırasile gözden geçirelim:

EVLENMEYE AİT FİKİRLER

Ahmet Mithat efendi, evlenme mevzuuna birçok hikâyelerinde yer verir.
Görmeden ,tanımadan,görücü usuliyle yapılan evlenmeleri tenkid eder. Hikâye-
lerinde ailelerinin zoruyla evlenerek bedbaht olan ,sevdiği ile evlenemeyin-
ce intihar eden ,veyahut eski usul evlenmelerin mesut yuvalar kurmaya mani
olduğunu düşünerek evlenmekten vazgeçen kadınlar ve erkekler pek çoktur.

Birbirlerini görmeden, anlamadan ailelerin verdikleri kararlar kurulan
yuvaların ,yapılan evlenmelerin aleyhindedir! "Bizim memleketlerde teehhül
ve tezevvüç yalnız peder ve maderin rey ve arzuları mucibince icra edilegeldi-
ğine mebni bizde teehhül mucibi saadet olmaktan ziyade mucibi felâket ve uku-
bet oluyor"4

Kahramanlarından biri şöyle şikâyet eder: "Bizim memlekette henüz hür-
riyeti şahsiye temin edilmemiştir ki her erkek istediği alsın ve her kız da
istediği erkeğe varsın"5

1. İki hudakâr Sa.24
2. Bir Acibeyi Saydiye Sa.119
3. İki hudakâr Mukaddeme
4. Teehhül Sa.149

5. Teehhül Sa.170

Annenin babanın evlenme işine karışmalarını doğru bulmaz: "Şimdi bu a-
nalara bu babalara sormuş olsak ki, canım kocaya vereceğiniz kız veyahut ev-
lendireceğiniz çocuğun refiki veya refikası ile siz mi taayyüş edeceksiniz?
Bakalım sizin istediğiniz kimseyi çocuğunuz sevecek mi ? Verecekleri cevap "Ev-
lât benim değil mi ,istediğime veririm" kelimelerinden başka bir şey olamaz.
Artık işin yok ise anlatmaya çalış ve hayır evlât senin değildir . Cenabı Hak
onu senin sulbundan getirdiği cihetle olsa olsa evlât üzerinde hukuku ubuvet
olabilir. Yoksa her çocuk, bereket versin ki henüz ismi kaybolmamış, olan faili
muhtar olduktan sonra hukuku şahsiyesine tamamiyle sahip olur" de kim anlar;
kim kabul eder?"1

Kızların sadece güzel , erkeklerin paralı olmalarının bir izdivacın sa-
adeti için kâfi olmadığını anlatır. Kızların izdivac hakkında hiç bir fikir
sahibi olmayacak kadar küçük yaşta sırf tellenmek, pullanmak , giyinmek , kuşan-
maktan ibaret olan gelin olmak tabiriyle ifade edilen izdivaçlarının çürük bir
temele dayandığını söyler. Bir erkeğin hüner sahibi , kalp sahibi , terbiyeli
olmasının lüzumuna işaret eder.

Bizdeki evlenmelerle Fransadaki evlenmelerin mukayesesini yapar. Av-
rupada sevişerek evlenenlerin de her zaman mesut olamadıklarını anlatır: " Bir
adamin hiç yüzünü görmediği ve ahlâk ve terbiyesini bilmediği kız ile bizim
adeti Osmaniyemizce tehhül ve tezevvüç etmesinde bilâhare o kızı beyenmemek ,
ahlâk ve terbiyesinden hoşlanmamak gibi ihtimaller hakikaten pek çok ise de
bu adetin bir de iyilik ciheti vardır ki onu da inkâra ihtimal yoktur. Arala-
rında muşaka hasıl olarak izdivac eylemiş bulunanlar izdivaçlarından itiba-
ren o muşakayı tedenniden muhafazaya çalışmış olurlar. "2 "Avrupalılarda
zevc ve zevcenin birbirinden soğumaları işte kablel izdivac muşakalarından
naşi , o lezzeti evvelce almış bitirmiş olmalarından neşet eyleyeceği gibi biz-
de yekdiğerinin yarü yaveri çıkan zevc ve zevcenin senelerce müddet birbirine
aşıkı şeyda derecesindeki muhabetleri dahi maahaza sevda denilen sefayi ruha-
niyi visali cismani ile beraber yekdiğerinde hissederek ondan sonra birbiri-

nin aşıkı olma başlamalarından naşidir"3

1. Teehhül Sa. 188
2. Bir tövbekâr Sa. 25
3. Bir tövbekâr Sa. 26

KADIN TERBİYESİ

Ahmet Mithat efendinin ısrarla üzerinde durduğu meselelerden biri de kızların tahsil ve terbiye görmelerinin lüzumudur. Ahmet Mithat efendi önce kız çocukların terbiyesine ait tarihi malumat verir ,ondan sonra mütalâalarını serdeder:

"Kız babaları kızlarını nasıl terbiye ve talim edeceklerini bilemiyerek her biri bir yola gitmekte idiler . Bazıları eski usulce mahalle mekteplerinde çocuklarına birkaç hatim ettirtir ve bu tahsili biraz daha ileriye götürmek arzusunda bulunanlar ise çocuğa bir de inşa okuturdu. Bazıları ise kızların terbiyesini kendileri deruhte ederek bir yandan mahalle mekteplerinde hafız olma kadar cebreyledikleri kızcağızları, diğer taraftan kendileri emseleden başlatarak miraç , evamil, ezhar, kafiye diye adeta bir medrese talebesi gibi ulûm-u diniye-i Arabiye tahsili ve talimi Farisiden Pendi Attar , Gülûstan-ı Hafız gibi kitaplardan Farisi okutma mecbur eyleyerek Fitnatla, Leylâlar gibi edipler getirtmiye gayret eyler idi! Üçüncü bir kısım olarak da kızlarını alafrangaya heves ederek yetiştirenleri gösterir. "Bunlar Fransızca öğretmek gayesile çocuk küçükken eve yabancı muallimeler alır veya çocuk biraz büyür büyümez rahibeler idaresinde bulunan ejnebi mekteplerine verirler"1

Ahmet Mithat efendi bu sonuncu tahsili de beğenmez. Böyle bir mektepten yetişenlerin bahtiyar olamadıklarını , cemiyet için faydalı birer kadın olarak yetişemediklerini tebaruz ettirir: "Bu kızlar dahi Avrupalı bir kızın öğrendiği şeyleri tahsil eyledikleri halde kendi hanedenlerinde kendi maişeti Osmaniyeleri dairesinde bu tahsillerinin imkânı tatbikine bulamamak ve kendi baba ocağının yabancısı addolunmak gibi bir müthiş istikbale müheyya edilmiş olurlardı!" 2

Devrinde bu mahzurların kısmen bertaraf edilerek günün birinde Osmanlı kadını olacak bir kızın okuyup yazmasını , dinini ve milletinin tarihini, kendine mahsus olarak ve bhusus bir kadına muvaffık gelebilecek suretindeki

1. Bahtiyarlık Sa. 103
2. Bahtiyarlık Sa. 104

Edebiyatını ,hesabını öğrenmesi için iktiza eden programın yoluna konulmuş, kitapların neşredilmiş olmasından memnun olduğunu ilâve eder. Kadın tahsil ve terbiyesi hususunda çok titizdir. Kadınları erkeklerin ilk mürebbileri olarak kabul eder. "Müstait valideler yetiştirilmeyince terbiyei umumiyenin dahi asıl terakkiyatı asriyeye muvafık ıslâhı kabil olamaz"1 der.

Ahmet Mithat efendi tahsilin ve terbiyenin milli olmasına taraftar-
dır: "Çocuklarda din muhabbeti, millet gayreti ,vatan sevdası gibi mukadde-
satın kâffesi henüz hali tıfliyetinde verilirse zihinlerine hâk olunmuş kala-
rak bir daha çıkmak mümkün olmaz. Bir müslüman çocuğunu ~~K~~ıristiyanlık alemi
için iktiza eden ma~~ar~~ifi iptidaiye vermemelidir. Her millet kendi dini diya-
neti için lâzım gelen maarifi iptidaiyesini tertip etmelidirx diyor. Buna
milletler çocuklarını bu yolda terbiye ederlerse birbirlerine düşman olurlar
diye itiraz edilebileceğini de düşünerek "ne yapalım her millet çocuklarını
böyle terbiye edip dururken içlerinden birisi başka türlü terbiyeye kalkışır-
sa en zavallı o olur!" 2 diyor.

Alafranga terbiye vererek yetiştirdiği Nusret hanımdan bahsederken
Fransız ve İngiliz terbiyelerine temas eder: Fransızların kızlarına Roman bi-
le okutmayıp bir mabude olmak üzere yaratıldıklarını telkin etmek istedikle-
ri halde kızların kendi hislerine göre hareket ettiklerini ,İngilizlerin ise
kızları evleninceye kadar tamamen serbest~~ki~~ bıraktıklarını söyler ve İngiliz
terbiyesini tasvip eder: Bunun hikmeti kızlara dünyayı ,dünyanın fenalıkları-
nı öğretmemekle tamamen dünya içine girdikleri zaman her türlü tarizati mad-
diye ve maneviyeye karşı müdafaa kudretinden aciz kalmalarıdır. İngiliz kız-
larının ise okuduğu romanlar,gördüğü adamlar ile dünyanın iyisini de fenası-
nı da öğrenerek asıl dünya evine girdikleri zaman kendilerine ilk vaki ola-
cak halden müdafaa muktadir olacak kadar vakıfı ahval bulunmaları kaziye-
sidir. Doğrusu da aranırsa İngilizlerde bulunur " 3 der.

O devirde Fransada kadın terbiyesinin bizden çok ileri olduğunu an-
latıyor ve kadın muallimelerden sitayiş ile bahsediyor.

1. Bahtiyarlık Sa.105
2. Bahtiyarlık Sa.111
3. Bahtiyarlık Sa.120

Kızların da erkekler gibi tahsil edecekleri günü iştihakla özlere ve en yakın zamanda tahakkukunu bekler: "Bir kız her ne olacak olursa olmalı talim ve terbiyesini ikmal etmiş bulunmalı . "Bizde kızların talim ve terbiyesine lüzum yoktur" diyebilmek için "bizde erkeklerin de talim ve terbiyesine lüzum yoktur" diyebilmek cesaretini peyda etmelidir. Ama kızların terbiyesine ol kadar lüzum olmadığı dava edilebilmekmiş. Terbiye ve talimin ol kadarı bu kadarı olamaz. Nisvan dahi cemiyet içinde yaşadıkları medeniyeyi insaniyenin azasından tanıdıkça, erkeklerin talim ve terbiyeye ne kadar ihtiyaçları var ise kadınların da o kadar ihtiyaçları vardır. Bunu şimdiki zamanlarda inkâra cesaret edecek olanları mustakbel mutlaka tekzib edecektir. Kadınlardan dahi tabibeler ,eczacılar, cerrahlar, muharrirler, feylozoflar, muallimeler, filânlar falanlar çoğalıp meydan aldıkları zaman o tekzibi maddi vukua gelecektir. Ama o zaman ne zamandır? Daha çok uzakta mıdır? Gayrı Allah'tan başka kimse bilmez" 1

ASALET HAKKINDA

Ahmet Mithat efendi doğuştan gelen asaletin aleyhindedir. Asaletin bir şahıs üzerinde her zaman müsbet teysiri olmadığını söyler. Asil olmadığı halde ahlâk ve fazilet bakımından yüksek insanların da olduğunu anlatır. "adece yüksek bir aileden gelmenin hiç bir şey ifade etmediğini , terbiyenin kıymeti olduğunu tebaruz ettirir. " Pol prenslerle rabt-ı kalp edecek bir çocuktur. Senin de damadın asilzade olmasından muradın damadının üluvvu cenabı vesair hasaili hasenesi ise Pol bunların cümlesini de cami olduğu nasiyeyi halinden anlaşılıyor. Ama diyeceksin ki asilzade değil , bir hanedana mensup değil. Fakat ben görüyorum ki Pol kendisi bir âli hanedana peder olmaya lâ-yıktır ve kendi evlâdı asilzadeler sınıfına girebilir. Hem de hanedan dediğimiz şeyler gökten irme değildir ya . Cümlesini zaten asilzade olmıyan pes-

paye teşkil etmedi mi? "2

1. Diplomalı Kız Sa. 228

2. Gönül Sa. 31

Aşağı görülen bir kavim veya aileye mensup olanların iyi bir terbiye gördükleri takdirde hiç de hakir sayılmıyacağını söyler. "Ehli denilen şeyler bile yabani idiler. İnsanlar soy soydur. Bir Zenciyi beyaz cinsinden değilsiniz diye dava edemezsiniz. Kıpti denilen kavim dahi insan evlâdı olduğu halde öyle zelil ve muhakkar olmasının sebebi câhaletleri ve terbiyesizlikleridir. Hilkatte başkalarından hiç bir farkı olmadığı halde mücerret bir kavmi muhakardan gelmiş olduğu için neden mertebe-i insaniyeden hariç addolunsun? Terbiyesizse terbiyesizliği kavmiyetine bağışlanabilir. Bir Çingene kızında hüsnü terbiye yoksa sui terbiye de yoktur. Bir boş tarla ise de dikenler istila etmemiştir. Her ne tohum eksek yetişir" 1 Aynı fikri başka bir yerde şöyle anlatır: " Anneciğim bu Matmazel Luis beyaz bir kağıttır. Üstüne hemen hiç birşey yazılmamış ,hiçbir şey bilmiyor ise de envai seyyiat dahi kendisi için meçhulâtı kattiyedendir. Onu bana veriniz de o safha üzerine istediğimi yazayım "2

ESARET HAKKINDA

Ahmet Mithat efendi esir ticaretini tenkid eder. İnsanların hürriyetlerini ellerinden almağa hakkımız olmadığını söyler. Bir esir genç sevgilisi ile şöyle konuşur: "Sen sana malik misin ki seni bana feda ediyorsun. Şimdi ben senin teklifini kabul etmiş olsam, başkasının kendi zâtı için yetiştirmiş olduğu ağaçtan meyve çalmış olmaz mıyım? Buna sirkat derler. Bunu ben söylemiş olsam sen muvaffakat etmemelisin der!" 3

DÜŞMÜŞ KADINLAR HAKKINDA

Mithat efendi sefahat hayatının ,umumî evlerin içyüzünü anlatır. Düşmüş kadınların bu batakhanelere nasıl ve ne yollarda geldiklerini inceler. Neticede onların acınacak birer insan olduklarını ,bunun bir cemiyet meselesi olarak ele alınmasını söyler ve birtakım tedbirler düşünür. Düşmüş kadın-

- 1.Çindene Sa. 5
- 2.Ana Kız Sa.
- 3.Esaret Sa.73

ları müdafaa eder: "Bir yirmilik mecdiye için her sarhoşun mizacına hizmet etmek ,kalbin kan ağladığı halde şetaret göstermeğe mecbur olmak,kimisinden levn ve tekdir görmek,kimisinden dayak yemek . Hatta canını bir sarhoşun elinde görmek ne büyük mihnettir"LAhmet Mithat efendi suçlu olarak karılarını ihmal eden kocaları gösterir. Yahut da hayatta kimsesiz kalmış kadınların geçirmek için yegâne servetleri olan iffetlerini satmaya mecbur kaldıklarını anlatır. Üçüncü bir tip olarak da aldanmış kadınları ele alır. Ayıplanacak değil ,acınacak halde bulur: " O biçare civanlar o zavallı gençler bir kere düşünmeli ki bundan çentü sene evvel melekler gibi hafif ,masum kızcağızlar idi. Adımlarını ziyadete atmaya korkar idiler. O zamanki masumiyeti haliyle şimdiki sefahatı muvazene etmeli. Bunların kimisini bazı alçaklar envâi vaitlerle,kendilerini teminler ve yeminlerle aldatıp daha bakir iken bu hali felâketine uğratmışlar ve kimisi evinde barkında kocasının kenarı naz ve istinasında iken ya herifin hoyratlığına veyahut vaktini hamamlarda veya halayık odalarında geçirmekte bulunduğuna tahammül edemiyerek bu çahi mezellete düşmüşler. Kimisi dahi fakrın pençei zaruretinden yakasını kurtarmak için gelip bu viran kalasıza yerlere iltica etmiş . Ve hele en fecileri şu ki bazıları- nı felek daha zamanı tıfliyetinde biçare bırakıp terbiyelerini o kerhanecilerin yed-i istiklâline tevdi etmiş!"2

"O biçareleri mazur görmeli . Bir kere kendini hafif ve masum bir kız farzet . O gaddar-ı namertlerin şeytaniyetinden hali bihabersin. Sana gelip arzı muhabbet eder. Senin uğrunda feday-ı cana hazırlanır. Bir dakika sana müfareket edemiyeceğinden huzurunda müsterih, gaybında muzdarip olur. Şimdi sen masumiyet halinle aldanmazsın da ne yaparsın? " 3

Kadını bu korkunç yoldan korumak için şu nasihatı verir:"Kocalar karısı kendisine ne vaz ve muamelede bulunmayı isterler ise kendileri dahi karılarına o muamelede bulunarak hoşnidiyi tarafeyn istihsaline himmet etmeli,millet fakru zaruret içinde yanıp kavrulanların hallerini tevsie yol bulmalı,hele

1. Mihnet keşan Sa.78
2. Mihnet keşan Sa.83
3. Mihnet keşan Sa.84

Kadın ve kız olursa mutlaka bir çare aramalı . Terbiyei zenana behemahal himmet etmeli!1 Bütün bu şartlar tahakkuk ettiği halde bu yola düşen kadının cezalandırılabilceğini kabul eder.

Ahmet Mithat efendinin uzun uzadıya serüettiği fikirler yanında bazı münasebetlerle temas ettiği küçük mütalaalar vardır ki muharririn şahsiyetini gösterdiği için bir araya toplanmasını faydalı bulduk. Şimdi bunları görelim :

MUSİKİ HAKKINDA

Ahmet Mithat efendi bizde musikişinaslara kıymet verilmediğinden bahseder. Musiki aletleri hakkında bilgi verir. "Piyano ve armonika gibi sazların kemikten mamul her perdesi kendisine mahsus olan sadayı tastamam çıkarıldığından sağlamsada bu sazlarda asla yoktur. İlâhare.

KAZA VE KADER

Ahmet Mithat efendi kaza ve kader² bir dereceye kadar inanır. İnsanın başına gelenlerin daima kendi yaptığı iyilik ve kötülüklerden doğduğunu söyler. Kötülük edenin cezasını çekeceğine emindir. Talihsizliklerinden şikâyet edenlerin yegâne kabahati kendi nefislerinde aramalarına işaretle "binaenaleyh mesut ve muvaffak olmak için cidden islâhı nefis ederek kendi nefsi için düşün- düğü saadeti halk içinde düşünmek ve kendi nefsin için teslim etmediğin musu- beti hem nevin için de düşünmekten ve icrada dahi bu fikri insanıyetten ayrıl- manaktan başka çayı selâmet ve saadet yolu yoktur, der!2

SAADET

İnsanların tam manâsiyle mesut olmalarına inkân görmez. "Lâkin şunu bilmeli ki bir yürek ne biâ-küllîye memnun olabilir, ne de bilküllîye mahzun .
1. Mihnet Keşan Sa:87 2- Bir gerçek hikâye Sa.

yes ve ümit o kadar tevem dirler ki yekdiğerlerinde birbirinin kanından miktarı külli mevcuttur!"

İŞSİZLİK HAKKINDA

Dünyada bütün fenalıkların menşeiini işsizlikte bulur: "İnsanların cibiliyeti iktizasınca boş kalması ile zihinler başka bir şeyle meşgul olmazlar ise ahvali umumiyeyi zaman ile meşgul olarak akıllara gelmedik şeyler düşünürler!" *der.*

PARİS SOSYETESİ

Ahmet Mithat efendi Paris Sosyetesini muhtelif vesilelerle tenkit eder. Asılzade ve mirasyedilerin eylenceden başka bir şey düşürmediklerini , ahlâkın bozuk olduğunu ,dini inançların sarsıldığını kilise ve papazların süistimallerini anlatır.

GAZETECİLİK HAKKINDA

Gazeteciliğin en makbul ve en muteber olması lâzım gelen bir sanat olduğunu ve bir muharririn, umumun hatibi veyahut vaizi mesabesinde bulunduğunu insanlığın yükselmesi için gazeteciliğin inkişafının lüzumlu olduğunu söyler.

ŞİİR HAKKINDA

"Şiir demek esareti lisan demek değil midir? Lisani bir daireyi mahdude içine sokmak ve söylemek istediğin bir şeyi söyliyemeyip, söylemek lüzumu olmıyan bir şeyi dahi ya vezin doldurmak veyahut kafiye bulmak hasılı zarureti şiriye beliyesi olmak üzere söylemek lisan için adeta bir esaret demektir. Biraz da tabiata muhabbet etsen . Tabiat insana mensur mu talim ediyor manzum mu ? "

1. Felsefei Zenan Sa.

ÇİNGENELER HAKKINDA

Kahramanlarından birini aralarından aldığı Çingeneler gibi karakteristik bir kavim hakkında uzunca malûmata girişir. Asıllarının Hintli olduğunu, oradan bütün dünyaya yayıldıklarını anlatır.

ÇERKEZLER HAKKINDA

Çerkezlerin yaşayış örf ve adetleri hakkında malûmat verir. Kadınlarının erkeklerden kaçmadıklarını, genç kızların daha serbest terbiye edildiklerini anlatır, giyimişleri hakkında da malûmat verir.

III

HİKÂYELERİN USLÛBU

Ahmet Mithat efendinin uslûbu sade ve sanatsızdır. Halkın diline inebilmiştir. Okuyucusu ile sohbet edercesine daima onu nazarı itibare alarak kendi düşüncelerine sevk etmek için ikazlarda bulunarak, yapılabilecek itirazları tahmin edip cevaplandırarak yazdığı bu hikâyeler umumiyetle terkipsiz ve sade bir dille kaleme alınmıştır. Hikâyelerinde " acaba karilerimizin nazarı dikkatlerini celbetmiş midir? Celbetmiş olmasını gönlümüz arzu ederdi. Nasıl meselenin rengi gittikçe dehşet peyda ettiğinin dikkat buyuruluyor mu? Karilerim kendileri tasavvur buyururlarsa da ben mübahesenin sureti devamını nakl ve hikâyede devam eyliyeyim. Aman yarabbi! işin rengi ne kadar kızardığına dikkat buyuruluyor mu?" tarzında soru ve nida şeklinde müdahaleler ve Mithat efendinin telkine çalıştığı mütalâalar yer alır.

Bazen müdahale ve mütalâalarının fazlalığının farkında olarak kendi kendisini sadede davet eder: "Bu hikâyede bol bol mülâhazalar serdeden bir feylosof olmalıyım da yalnız vukuatı kaydeden bir haki olalım . O feylozofluk vazifesini de karilerimiz ifa etsinler" der.

Bazen okuyucusu ile adeta konuşuyormuş hissini verir: "Bu kadın o meşhure Jijik idi. Anjelic . Haniya şu Jermen Validenin kızı olup Pol Nardike tezevvüç edilmiş bulunan Anjelic yok mu ? Hani ya Luiz'in validesi . İşte o!"

Aşağıya iki ayrı hikâyesinden aldığımız parça lisanının sadeliğine bir örnek olabilir: "Tahsin ile Çeşmi Cellâd arasındaki şu münasebet tamam tamamına ve açıktan açığa konak halkının malûmları değil ise de bikkülliyeye mechulleri de değil idi. Selâmlıktan ziyade haremce malûm olup hatta Tahsin dahi geldikçe bazı harem halkı seninki gelmiş diye mülâtife ederlerdi!"
" Emanetçi Sitki efendinin yalnız bir kusuru var idi. Malûm a kusursuz insan olamaz. Kusurdan münezzehe yalnız bir Allah olabilir. O kusur ise bu adamın bekârlık ihtiyar etmiş olmasından ibaret idi. Evel dahi haber verdik ya .Konak ,daire ,debdebe hepsi mükemmel . Yalnız konak içinde bir sahibî eksik.Kafesi mükemmel ama içinde kuş yok!" 2

1. Obur Sa. 20

2. Emanetçi Sitki Sa. 16

Bununla beraber Ahmet Mithat efendi umumiyetle uzun cümle yapar. Gerin-
diymolar, eğerçi ,ki,ve gibi edatlarla uzattığı cümleler pek çoktur: "Bizim Şarî
fezaili insaniye denilen şeyleri hep bunların makûsu olmak üzere öğrenmiş ol-
duğundan oğlumu kibarzadeler terbiyesine alıştırmıya çalışan babasının icbarı
ile eğerçi bu hallere kendisi dahi iştirak ediyor ve gençliği ,güzelliği,asa-
leti için kadınlar nezdinde,erkekler indinde muhterem tutuyor ise de bu ahva-
le gönlü bir türlü ısınamıyor!" 1

Umumiyetle ifadesinin sade olduğunu söylediğimiz Ahmet Mithat efendi-
nin mütalâalarında ,yaptığın tasvirlerde "bilhassa romantik tasvirlerde "ol-
dukça tertipli bir ifadesi vardır. Meselâ aşağıya aldığımız gece tasviri böy-
ledir : " Gece ise tamam ayın onbeşinci gezesi olduğundan gündüzün güneşine be-
del gece dahi tam daire olarak ay doğup gündüzün geceden hiç bir farkı kalma-
mış ve bahusus kursu kamerin uzaktan cereyan etmekte bulunan Sen nehri vasi-
tasile nazarımıza aksettirdiği ziyayı semini şuaı şems kadar nazlı olmayıp
da aleme arzı didar eylediği zaman kendisini doya doya görmekten nazarı men
etmesi ,gündüze nisbetle başkaca bir meziyet addedilebilmekte bulunmuş idi.
Temaşağâhı semanın binatı ecranı,perdei şehabı büsbütün kaldırarak sahayı te-
maşada icrayı lûbiyat arzusunda iken geriden kamer nasılsak nazargâhı muzare
daha ziyade sokulmağa besbelli evvelce yol bulmuş olduğundan diğerleri uzak-
ça kalmış ve bundan bayağı canlara sıkılarak aralıkta bir gözlerini yumup kı-
pıştırdıklarına bakıldıkça adeta ağlamak derecesine gelmiş oldukları anlaşıl-
makta bulunmuş idiysede, kulup-u erbab-ı temaşa islah-ı beyn için bunların da-
hi uzaktan uzağa icrai lûbiyat etmelerine razı olmuşlar idi. Fakat çare ne ?
Bu temaşağâhta kamer yine yalnız kalmayıp evvelâ tabiatı kendi tarafına celb-
ederek badehu bahçelik ve ağaçlık içinde olan ve cins ve miktarlarının tayin
ve tadadı en büyük muhasiplerin bile havsalayı aklâmından hariç kılan kuşlar
dahi tabiata tabiiyetle mehtabiye faslından icrayı ahenk etmeğe başlamaları
ile icrayı şairenin hatarı kalmasın ama nazarı muzarelerini yalnız kamere hasr
ve tahsis etmekte bulunmuşlar idi!" 2

1. İki hüdakâr Sa. 11

2. Süizan Sa. 25

Hikâyelerde gözümüze çarpan bir hususiyet de konuşmalardır. Bu konuşmalarda cümleler daha kısa ifade daha açıktır. Meselâ :

" - Onu bilmem . Yalnız onu değil , civardaki ekmekçi kadının kızı iki büyük ekme getirdi. Babamı nasıl ikna edebildi de karı bunları gönderdi. Onu da bilmem.

- Hep kuru ekme ! Hep kuru ekme !

- Ne şikâyet ediyorsun ? Katık da ister isen ekme dilimlerinin üzerine biraz da Rasin Beyitleri Bosuet nesirleri oku.

- Yine tahsilimi başıma kakacaksın .

- Hayır, doğruyu söylemekten memnuiyete dair bir kanun mu neşrolundu? Kızları bu kadar okutmak neye yarayacak diye babam ile kavga ettiğim zaman babana güler idi. Sen ise kızıyor idin . Şu halimize sebep ancak senin tahsilindir. Dişimizden tırnağımızdan arttırdığımızı sana harcettik. Kitap dedin aldık, defter dedin aldık! 1

Bu konuşmalardan bazıları meselâ bir külhanbeyinin , bir Yeniçeri askerinin , bir Çingenenin konuşmalarını oldukça realist bir şekilde ele almıştır. Şimdi bunlardan misaller görelim:

Kâğıthane çingenelerinden bir konuşma :

"- Evet beyim . Zibanın sesi gibi ne Alibey köyünde ne Kâğıthanede hiç bir yerde bir ses daha yoktur. Medet deyip çıktığı gibi ....

- Sen sus be . Biz erkekcesine konuşacağız.

- Oh erkek olmuş da baş yarmış ! 2

Bir kayıkçı kayığındaki müşterilerine şöyle der:

"- Vay sizin herif de mi var?

- Var ya .

- Ne halteder? O herif bu kızın kocası mı?

- Hayır benim kocam .

- Ha söyle söyle . Şey , hanım nine bu kızın nişanlısı mişanlısı var mı

1. Dâplomalı kız Sa .8

2. Çingene Sa.73

- Hayır evlâdım . Henüz kısmetini bekliyor.

- (Kendi kendine) tuhaf şunun kısmeti ben olsa idim, ne olurdu. Kızın yüzünden anladım . Bak bak nekadar mahcup . Yüzüme bile bakmıyor . Hem yüreğim de bana diyor ki siz ırz ehlisiniz. Valde doğru söylüyorum Kuran-ı Şerif hakkı için yüreğimden bir fenalık geçmiyor. Bu kızın babası kim?

- Babası Cellâd Hasandır.

- Ne dedin , ne dedin? Cellâd mı dedin ? Vay avradını .....

- Cellâd onun lakabı . Kendisi topçudur oğlum.

- Ha şöyle . Ben de cellâd zannettim de . Hanım nine bana Civelek Hüsnü derler. Ben de Yeniçeriliyim. (Kendi kendine) tuhaf ,sanki karı kıyafetimi görmüyor da . (Kadına hitaben) Ben pek uslu bir çocuğum daha hiç kanım yok. Topu topu iki üç adam yaralamışumdır. Hani demek istiyorum ki eğer ben bu kıızı babasından istemiş olsam belki verir. Ne susuyorsun be . Kızın beni beğenmiyor mu? Hem baksana ben sarhoş da değilim . Lâkırdıyı sahih söylüyorum" 1

Başka bir hikâyesinde sevgilisine şöyle söyler: " Özledim bre Leylâ. Gözlerini sevdiğim yosmam. Ah Nazlım ! şu bağrımı yarsan da içine baksan yanıyorum be , gözünü sevdiğim yanıyorum. Yok mu Leylâ ,Benden başka birisinin yüzüne baktığın saat yok mu seni de onu da birer bıçakta çıkarmaz isem şu bıyıkları traş ederim!" 2

Ahmet Mithat efendinin tetkik ettiğimiz eserlerinde gözümüze çarpan bir hususiyeti de kahramanlarını kendi dilleriyle değil de seviyelerinden çok üstün bir fikri olgunlukla konuşturmasıdır. Yiyecek bir kuru ekmek bile bulamayan bir demirci bu durum karşısında karısını şöyle teselli eder: "Karıcığım fakru zaruret denilen şeyi felâket sarma. Düşün ki Juli bize ne güzel şeyler okuyor idi. En büyük şairler fakru zarurette safalar bulmuşlar . Servet ve samanı ona feda eylemek istidadını göstermişler . İşte bunları tekrar Juliye okutarak müteselli olalım." 3

yine aynı demirci ailesi arasında şöyle bir konuşma geçer:

"Jan- Fakat beş kere beş yirmi beş yahut sekizden üç gitti beş kaldı di-

1. Yeniçeriler Sa.46
2. Dolaptan Temaşa Sa.63
3. Diplomalı Kız Sa.50

ye hesap yapılırken Lâmartinin Meditationları Musenin Son Bahar Geceleri okunmaz ya .

Polini - Şekspirin ,Şillerin tercümelere hiç.

Juli - Ziyarı yok anneciğim . Omu da sizlere okuyarak eğlendiririm.

Polini - Bana okuma kızım . Ben eylemem. Babana oku .

Jan - Bana oku kızım. Ben dinlerim. Diplomalı bir kızdın Fransa cemiyeti mütemeddinesi istifade aramıyorsa ben ararım! 1

Bir bahçıvan şöyle konuşur: " Müsyü Le Kont sözünüzde sehviniz oldu ise tashih ediniz. Yok eğerci ciddi olarak söylüyor iseniz derhal sözünüzü geriye almalısınız. Hanedanınıza olan kemâli hürmet ve riayetimle beraber acizane ya şuracıkta kanımı döker yahut sizi bu sözünüzü geri almağa mecbur ederim. Ben fakru zaruretin cümlesini kabul ederim. Çünkü bunlar mugayiri namus değildir. Lâkin bednamlığı mümkün değil kabul edemem" 2

Ahmet Mithat efendi hikâyelerinde tabir ve darbimesellere de yer vermiştir. Şimdi bunları görelim:

Dini imana kattı ,anayı avrada .

Yakası açılmadık söz.

Aç ayı oynamaz.

Lâkırdının belini bükme.

Dizlerinin bağı çözülmek.

Açma kutuyu söyletme kötüyü.

Vur patlasın çal oynasın .

Karda gezip izini belli etmemek.

Yelkenleri suya indirmek.

İç güveysinden hallice.

Kediye yetişemeyeceği ciğere tuh kaka dermiş .

Haydan gelen huya gider.

Çaya varmaksızın paçaları sıvama.

Zor ile güzellik olmaz.

Denizdeki balığı pazarlık etmek vs.

Bundan başka çehre zühürdü, kaşık düşmanı, baldırı çıplak, başında ekşime

1. Diplomalı kız Sa.107

2. Gönül 50.

gibi tabirleri de kullanır. Hikâyelerde bazı Fransızca kelimelere rastlanıyor: Enstitütris ,familya ,modistra ,fotöy ,donjuan.

Birçok kelimeleri halkın telâffuzu ile değil de asılları gibi kullanır: Dışarı değil Taşra , bahçe değil bağçe , merdiven değil nerdiban der.

Ahmet Mithat efendi esas itibariyle romantik olmakla beraber hikâyelerinde yer yer teferruata dikkat eden realist diyebileceğimiz tasvirler de yapar. Meselâ aşağıdaki Haliç tasviri , Realistlerde olduğu gibi müşahadeye istinad edilerek yapılmıştır: " Kâğıthaneye doğru gittikçe Haliç daralmıya başlar. Hem daralır hem de sularının mavi rengi açılmıya başlar. Ama henüz nehir olmadı. Henüz Eyüp önlerindemiz . Sular dahi henüz tatlı değil tuzludur. Az daha giderseniz parlaklık ve sarılık ziyadeleşir . Kayığınız halâ ilerlemektedir. Tamam Alibey köyü deresile Kâğıthane deresinin birleştiği yere geldiniz ki işte burası gerçekten bir nehir manzarası teşkil eder. Siz Kâğıthaneye gidecek olduğunuzdan Alibey köyü deresini sol tarafınızda bırakarak sağdaki dereye kayığınızı sevkeylediniz. Yolunuzda devam ediyorsunuz. Tamam mecranın bir kıvrımını dolaşır dolaşmaz karşınıza azim bir çayır çıkar! 1

Aşağıda göreceğimiz tasvirler de realist tasvirlerle birer örnek olabilir:

Bir han tasviri : "Bu han derbent gibi bir mahal üzerinde kurulmuş eski bir bina olup fakat o civarda 'Cinli Han,' diye şöhret almış bulunmasından dahi anlaşılacağı üzere herkes tarafından metrûk bir şey olduğundan kim bilir kaç seneden beri oraya insan oğlunun ayak bastığı yok idi. Hanın sivaları kâmilen dökülmüş ve bazı ~~xxx~~ yerlerinden bir çok otlar çalılar hatta birkaç büyücek ağaçlar bile bitmiş , yükselmiş olduklarından bunlar dahi vahşetini artırarak o taraftan geçen köylüler birkaç defa istavroz çıkarmayınca kendilerini bu mahalli istilâ etmiş cinlerin şerlerinden emin addedemezler! 2

Oda tasviri : " Oda dediğimiz şey yalnız bir tek odadan ibaret. Bir tek oda demek malûm a dört divar ile bir tavandır. Yani bu dört divar ile bir de tavanın başka taksimatı yok. Havludan gelir iken karşıya tesadüf eden

1. Çingene Sa.4
2. Cinli Han Sa.93

kapı açıldığı gibi ilk adımda odaya girilir. Kapıdan girdiği zaman karşıya gelen cihete boylu boyuna birkaç şilte serilmiş ve iki yanını sırasile sandıklar dizilmiş . Lâkin içleri boş. Yalnız zihnet olmak için dizilmiş . O sandıklar bizim Galatada sandıkçılar içinde yapılmış kabaralı ve yeşil sandıklardır. Bu sandıkların üzerine güzel devşirilmiş şilteler ile yorganlar dizilmiş . Odanın duvarları sarı çamur ile sıvanmış . Duvarlar üzerine gayet güzel işlenmiş tabancalar , tüfekler, kılıçlar , kamalar asılmıştır.

Realist kıyafet tasvirleri : Şu parça Çerkez giyinişi hakkında malûmat vermesi bakımından da ehemmiyetlidir:

"Yukarıdan aşağıya kan kırmızı kumaştan bir entari giymiş . Göğsü iki taraflı çapraz gümüş düğmeler ile sımsıkı iliklenmiş, kollar da zaten dar. Güya vücudunu o kalıp içinde dökmüşler . Belini enli ve gümüş yaftalı kemerle sıkmış . Entarinin uzun ve geniş etekleri gelişigüzel kıvrımlar ile dalgalanıvermiş. Başında sırma şeritli zarif külâh , külâhın tepesinden ta topuklarına kadar birkaç arşın tülbent örtü gibi örtmüş . Ama vücudunu setri için değil . Bu da bir süs. Ayacağına yine klaptan ile işlenmiş çarık. Ayak da mini mini çarık da! 1

Hikâyelerinde yer yer göze çarpan romantik tasvirler de vardır. Meselâ yağmurlu bir havayı şöyle anlatıyor :

"Bir gün Paris şehrinde bir maslahat zımnında çarşıda gezerken hava birden bire karardı. Ve bulutlar yekdiğerine muhaceme eden ordular gibi birbirlerine karıştı . Şimşeklerin çakışı , göğün gürleyişi , binlerce top bataryalarının bir yerde nöbet ateş edişlerine dahi kıyas kabul etmiyecek bir halle geldi. Yağmur boşaldı! 2

Bir sabah tasviri : (Fındıklıdan boğazı seyreden Zeynel Beyin sabahı anlatışı) "Henüz şafak sökmüş Beylerbeyi dağlarının üzeri Okyanusu zerrin gibi bir şekil ve surete girmiş idi. Evimiz Fındıklının üzerinde Ayaspaşada olup mahalle-i mezkûrenin nezareti ise tarif ve tavsiften mustağnidir. Şöylece köşe penceresine geçtim oturdum. Akabinde güneş dahi Beylerbeyi cihetinden baş göstererek güya sabahı şerifimi tebrik eyledi. Ben o sabah vak-

1. Firkat Sa. 58
2. Süizan Sa. 1

ti tarif ve tavsifini kavlu kaleme sığdıramıyarak manî zaman iddiasında bulunan ressam kim ise ona havale eylediğim iş bu manzarayı lâtifeye karşı sabah kahvesini ve nargilesini içtikten ve biraz da Marmaranın sathı fasihine doğru nazar eyledikten sonra başımı önüme eğip ahvali maziyemi hali hazırımda istih-raca başladım!" 1

Bazen ah ,ey ,heyhat nidalarını ihtiva eden heyecanlı ifadelere rastlı-yoruz:

" Akile kendisini mezarın üzerine atarak taşlarını öpüp koklamağa baş-ladı ve "ah kokladığım şey bayağı taştan ibaret . Fakat bundağ güya Zekiyenin kokusu hiss olunuyor zannediyorum. Ey taş nekadar bahtiyar imişsin ki buracık-ta ilelebet Zekiyeciğime refakat etmek saadetine nail olmuşsun. Ama yine hata ettim. Alemde ilelebet hangi saadet var ki yarın senin de kaddini felek büker!" 2

" Hey koca ümit ve intizar ! Siz olmasa idiniz erbabı mesainin hali ni-ce olur idi. Yes ve futura siz galebe edersiniz de maayış-i beşeriyeye de siz meydan açarsınız. Var olunuz ey ümidi intizar daim olunuz! Nevi beşer her belâ -dan sizin yardımınızla kurtulur. Her merama dahi sizin sevginizle nail olur " 3

"Heyhat ! İkbâl ile idbar insanın tecelliyatını kendilerine rezmgâh edid-miş iki pehlivandırlar. Bunların musaraa eyledikleri müddet zarfında tarafeyn-den birinin galebe istidadını almasına mütenasiben ümit ve intizar ile yeis ve fütur dahi nöbeti insanı istilâya başlar!" 3

Hikâyelerde Psikolojik tahliller zayıftır. Umumiyetle ruh hallerini Ahmet Mithat efendi uzun uzun tasvir etmiyor. Güldü ,sevindi,ağladı gibi tek kelimelerle anlatıyor. Bununla beraber bazı hikâyelerinde tahlillere giriyor. Bu Psikolojik tahlillerin bir kısmında önce umumî olarak konuşur. Sonra işte bizim kahramanımız da böyle idi der. Meselâ :

" Köylerde her delikanlı beraber büyüdüğü kızlardan elbette birisini di-ğerine tercih edecektir. O kız ile küçük iken kardeş ,kız kardeş gibi yaşadığı halde büyüdükçe bu hissi uhuvvet yekdiğerinin yüzlerine baktıkları zaman çeh-relerini lâtif bir hamaratı hicap istilâ edecektir. İşte o hamaratı müteakkip

1. Esaret Sa:5
2. Felsefei Zenan Sa:296
3. Ana Kaz Sa: 56

hasıl olan tebesümler pek manîar olacaktır. Nihayet elbet te bir gün dahi gelecektir ki erkek gayet titrek bir sada ile "ah ! Acaba sen de benim hakkımdaki hissiyatım gibi bir histe misin? diyecek ve elbette kız dahi hafakanından boğulmak derecesine gelmiş olduğu halde bu suale lâfsen veremediği cevabı tasdiki bir baş işaretile olsun verecektir. Bu haller bizim Greguvar Salpet hakkında dahi vaki olmuştur!" 1

"Bazen Balsac ve Prudom 'u misal olarak alır:

Hane halkı kalplerindeki hissiyatın ve hissiyattan ileri gelen tasviratın ol derecede giriftar olmasına göre imtihan kılıp pek kolay ve sureti hissiyatını tercüme ve tasvirde cihana bir gelmiş olan Balzak bile ihtimal ki o gün Cellâd Hasan'ın hanesinde bulunmuş olsa idi şaşar ve kendisini kaybederdi!" 2

Hikâyelerde rastladığımız ruh hallerini tebaruz ettiren parçalardan bir kaç örnek görelim . Ormanda sevgilisini düşünen bir genç kızın ruh hallerini şöyle anlatıyor :

" Kızın bu hali gerçekten bir aşık hali idi. Çehresi bir anda bin renge girerek vücüdünü kâh ateşler içinde , kâh buzlar içinde kalıyor idi. Yarım saat kadar böyle dalgın bir halde kaldıktan sonra o dalgınlıktan güç hal ile biddar olarak elini korsajı ile sinesi arasına sokmağa davrandı. Helecanı kalbi bir dereceye varmış idi ki suyun şıkırdısından madâ hiç bir ses olmayan o yerde kalbinin gumbürtüsünü kendisi işitiyor diyecek olsak mübalâaya hamletmemelisiniz. Tenile korsajı arasından ufak bir fotoğrafya resmi çıkardı. Müsaranın kilise arasından birisinin resmine tavrı perestîşkârane ile baktıkları gibi Margarit dahi bu resmi temaşaya koyuldu. Şu temaşa esnasındaki dalgınlığı evvelki dalgınlığa da kıyas kabul edecek derecelerde idi. Resme baktı . Nihayet dudaklarına götürüp öptü!" 3

" Bey kese yi açıp içinden iki sahifeli bir kâğıt çıkardı okudu. Lâkin bey bu kâğıdı nasıl okudu? Kızardı , morardı , sarardı , karardı , Allahım renkten renge girdi. Nefesi kesildi . Gözlerinden leblebi gibi yaşlar akmağa başladı . Tüyleri dikildi. Bayılacak bir hale geldi . Dudaklarını ısırır , e-

1. Cinli Han Sa:4
2. Yenigeriler Sa:
3. Çifte İntikam Sa:

elini yüreğine sokar. Görüyorum ki ağlamak istiyor ama benden çekiniyor. Biltizam taşra çıktım bir saat kadar kendini yalnız bıraktım! 1

N E T İ C E

Bu tezde Ahmet Mithat efendinin Letaif-i Rivayat adı altında neşretmiş olduğu 28 hikâyenin tahlili yapılmıştır. Bunlar 1870-1895 seneleri arasında 25 sene zarfında intişar etmiştir. Bu kadar uzun bir devrede yazılmış olmakla beraber bu hikâyeler aynı müşterek karakteri arzederler. Adeta Ahmet Mithat efendinin dünya görüşünde, sanat anlayışında ve üslûbunda hiç bir değişme olmamıştır.

Bu hikâyeler anlattıkları mevzular itibarile çeşitli bir manzara arzederler. Bunlar arasında halihazıra ait hikâyeler olduğu gibi (Bahtiyarlık, Teehhül, Obur) tarihi devirlere ait hikâyeler de vardır (Yeniçeriler). Bu hikâyelerden sekizinin mevzuu ve kahramanları garp milletlerinden bilhassa Fransızlardan alınmıştır. (Suizan, Gönül, Diplomalı Kız, Çifte İntikam, Cinli Han, Ana Kız, İki Hüdâkâr) Ahmet Mithat efendi bu tip hikâyelerinin mevzularını bizzat icad etmemiş, okuduğu romanlardan almış ve kendi üslûbuna dökmüştür. Bunlara ne tercüme ne de adapte gözüyle bakılabilir. Yeniden Ahmet Mithat efendi tarafından kaleme alındıkları için onun hususiyetini taşırlar.

Yerli hayata ait olan hikâyeler ekseriyeti teşkil eder. Bunların sayısı yirmidir. Yerli hikâyelerden bir tanesi (Yeniçeriler) tarihîdir. Bir kısmı başka ırkların örf ve adetlerini anlatır. Meselâ Fırkat hikâyesinde Çerkezler, Çingenelerde Çingenelerin hayatı anlatılmıştır.

Ahmet Mithat efendinin bu yirmi sekiz hikâyesinde ele aldığı başlıca mevzu aşktır. Hikâyeler kadının içtimaî hayata karışmadığı bir devirde yazılmalarından dolayı aşk hayatı ekseriya konakta beraber büyütülen esir gençler yahut cariyeler ile küçük beyler veyahut da komşu çocuklar arasında doğar. Bazen de şık bir arabada görülüp, kalın yaşmağın altında tasavvur edilen güzel yüze aşık olan delikanlının sevgilisinin teyzesi çıkması ile uğradığı mahcubiyet anlatılmıştır. Esirler arasındaki aşk, ekseriya felâketle neticelenir. Türü güclüklerle kavuşan sevgililer evlendikleri gece kardeş olduklarını öğrenerek intihar ederler. Bu kısım hikâyelerinde asalete hucum eder, paranın,

faziletin ve bilginin yerini tutamayacağını ,iyilerin mesud, kötülerin bedbaht olacaklarını tebaruz ettirir. Bir de baştan başa Coğrafî malûmatla dolu bir av hikâyesi vardır(Bir Acibeyi Saydiye)

Hikâyelerin bir kısmını kahramanların kendi ağzından dinliyoruz. (Suizan, Mihnetkeşan) Bazı hikâyeler muhitin kısa hatlarla yapılmış realist tasvirlerinden sonra başlar. Daha ilk sahifelerde kahramanlarını tanıtır. Onların ekseriya realist portrelerini çizer ve bütün meziyet veya kusurları ile ailesi, muhiti tahsil ve terbiyesi, karakteri hakkında malûmat verir. Bizim, hikâyelerin kahramanlarını hareket ve sözlerinden tanımamıza fırsat bırakmaz. Kahramanları çocukluklarından itibaren tanıtır ve türlü maceralara sürükleyerek ibret alınacak bir neticeye vasıl olur. Hikâyelerde insanlar iyiler ve kötüler diye ikiye ayrılabilir. Muharrir daima iyilerin tarafında olduğunu ihsas eder. Karilerine de bu hususta telkinlerde bulunur.

Kahramanlarında sabit bir karakter çekirdeği mevcuttur. Ahmet Mithan efendi insanların iyi ve kötü tarafları olduğuna inanır görmüyor. Bir çok kusurlarına rağmen bazı insanî cephesi olanlara mukabil, iyi bir insanın da zayıf tarafları bulunabileceğini düşünmüyor.

Hikâyelerin seyri hakkında okuyucusuna sık sık izahat verir: "Artık Hasan Pehlivanın Ayşe hakkındaki hissiyatı aşıkaneşini burada meskûtane geçeceğiz. Zira zaten mevkiin müsadese yok" gibi sözlere rastlanıyor. Yapılabilecek itirazları tahmin ederek cevaplandırıyor. Nihayet ibret alınacak bir neticeye vasıl olur.

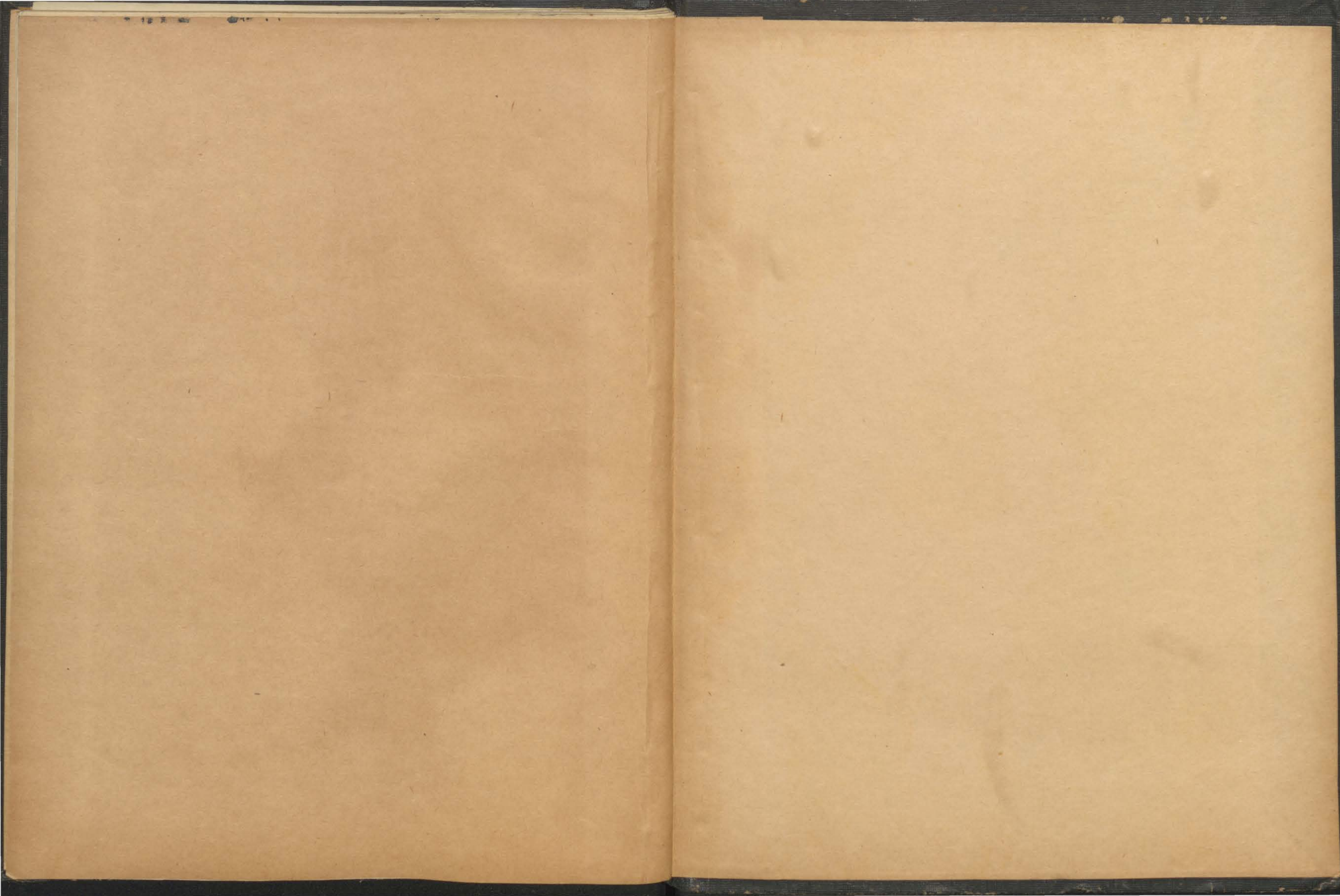
Hikâyelerindeki tipleri içinde bulunduğu hayattan almıştır. Bunlar alafranga terbiye görmüş genç kızlar, Avrupaya can atan züppeler, şehir hayatını özleyen köy ağaları, esir kız ve erkekler, okumuş kadınlar, basit köy kızlarıdır. Bunlardan bir kısmı tanzimatın getirdiği modalara uyar: Piyano ve lisan dersi alır.

Tipler üzerinde duran, hatta realiteye uymak için fazla teferruata, sıkıcı izahata girişen Ahmet Mithat efendi aksiyonları geliştiremiyor. Daha çok vakaya kıymet vermiş, hareketleri kısa geçmiştir. Ruh halleri üzerinde derinleşmiyor. Ferdî Psikolojiyi yakalayamıyor, umumî Psikolojiyi ele alıyor. Psikolojik tahlillerin azlığına mukabil ahlâk, örf ve adetler v.s.

hakkında bol malûmat veriyor. Ahmet Mithat efendinin romanında esaslı bir unsur teşkil eden mütalââalar kendisinin ve devrinin esaslı fikirleridir. Bunları bir makalede ayrıca serdetmek mümkündür.

Umumî olarak Ahmet Mithat efendinin üslûbu için, orijinal teşpih yapmıyor fakat halkın kullandığı tabirleri bol bol kullanıyor diyebiliriz.

Cümleleri uzun ise de çok kısa adeta fiilsiz cümlelere de rastlanıyor. Mesela: O gayet kibar bir yerden çıkma. Terbiyesi de gayet yolunda gibi. Hikâyelerde heyecanlı ifadeler ve tekrarlar da üslûbu canlandırır: "Kendi alnının karayazısını düşünür ağlar, biçare yavrusunun kara yazısını düşünür ağlar. Ağlar, ağlar, ağlar. Netice olarak diyebiliriz ki Ahmet Mithat efendi bugünkü hikâye tekniği ve anlayışı bakımından tenkit edilebilirse de bir başlangıç olmak ilk yerli hikâyeyi edebiyatımıza kazandırmak bakımından mühimdir.

TEZ

1977